

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut sociologických studií

Michal Ježek

**Sociální exkluze pohledem obyvatel
vyloučených lokalit, sociálních pracovníků a
úředníků**

Bakalářská práce

Praha 2014

Autor práce: **Michal Ježek**

Vedoucí práce: **doc. Milan Tuček, prom. mat., CSc.**

Rok obhajoby: 2014

Bibliografický záznam

JEŽEK, Michal. *Sociální exkluze pohledem obyvatel vyloučených lokalit, sociálních pracovníků a úředníků*. Praha, 2014. 46 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut sociologických studií. Katedra sociologie. Vedoucí bakalářské práce doc. Milan Tuček, prom. mat., CSc.

Abstrakt

Tématem bakalářské práce je problematika sociální exkluze a sociálně vyloučených lokalit. Práce pojednává o pohledu obyvatel sociálně vyloučených lokalit a expertů, kteří se podílejí na vytváření a uplatňování inkluzivní politiky na lokální úrovni. Text je rozdělen na teoretickou část, jež se zabývá konceptem sociální exkluze, jeho historií a současným diskurzem. Dále je popsáno, kdo a proč je nejvíce ohrožen sociální exkluzí, jaké jsou její příčiny a důsledky. Jelikož se práce zabývá pohledem obyvatel sociálně vyloučených lokalit, teoretická část popisuje také vznik a definici těchto lokalit. Praktická část je tvořena analýzou rozhovorů s respondenty z řad obyvatel vyloučených lokalit a expertů. Cílem práce je zjistit, jak tito aktéři inkluzivní politiky vnímají problém sociální exkluze a vyloučených lokalit. Dále je úkolem práce zjistit, jaké jsou největší problémy obyvatel sociálně vyloučených lokalit, jaké jsou sociální vazby uvnitř lokalit a jak je problém sociální exkluze řešen na obecní úrovni.

Abstract

The theme of the thesis is the problem of social exclusion and socially excluded localities. The work deals with the view of inhabitants of socially excluded localities and experts who are involved in creating and implementing inclusive policies at the local level. The text is divided into a theoretical part, which deals with the concept of social exclusion, its history and current discourse. The following describes why and who is most at risk of social exclusion, what are its causes and consequences. Since this work deals with the view of socially excluded localities, theoretical part also describes the origin and definition of these localities. The practical part consists of an analysis of interviews with respondents from among the inhabitants of excluded localities and

experts. The aim is to determine how these actors of inclusive policies perceived problem of social exclusion and excluded areas. It is the task of the work to find out what are the biggest problems of inhabitants of socially excluded localities, what are the social links within the localities and how is the problem of social exclusion solved at the local level.

Klíčová slova

Sociální exkluze, sociální vyloučení, sociálně vyloučené lokality, Romové, prostorové vyloučení, segregace, chudoba, sociální inkluze.

Keywords

Social exclusion, social exclusion, socially excluded localities, Roma, spatial exclusion, segregation, poverty, social inclusion.

Rozsah práce: 96 440 znaků (včetně mezer)

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Michal Ježek

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval svému vedoucímu doc. Milanu Tučkovi, prom. mat., CSc. za cenné rady a odborné konzultace, které mi při psaní práce velice pomohly, a dále všem respondentům, kteří si našli čas a chuť podílet se svými názory a zkušenostmi na výzkumu v rámci této bakalářské práce.

Institut sociologických studií

Projekt bakalářské práce

PŘEDPOKLÁDANÝ NÁZEV BAKALÁŘSKÉ PRÁCE:

Prostorová sociální diferenciacie – případová studie města Žatce.

(Socio-spatial Differentiation – A Case Study of the Town of Saaz)

Klíčová slova: prostorová diferenciacie, případová studie, Žatec, segregace, nerovnost, exkluze

1. Vymezení předmětu zkoumání a strukturace výzkumného tématu

Sociálně prostorová diferenciacie se v České republice stává aktuálním tématem. Příčinou zvýšeného zájmu o toto téma je, že po roce 1989 proběhla v české společnosti řada sociálních a ekonomických změn, které měly za následek nárůst sociálně prostorové nerovnosti ve společnosti, marginalizaci skupin obyvatel a jejich prostorovou exkluzi.

Prostorová sociální diferenciacie je jedním z důležitých procesů utvářejících charakter a strukturu měst a regionů. Je to rozmístění různých skupin obyvatelstva na základě socioekonomických, kulturních, etnických a jiných charakteristik v rámci nějakého územního celku.

Ve své bakalářské práci se budu zabývat rozbořem konceptu sociálně prostorové diferenciacie, jejími příčinami, důsledky a možnými preventivními opatřeními před jejími extrémními formami - prostorovou segregací a sociální exkluzí. Dále v praktické části bakalářské práce se zaměřím na sociálně prostorovou diferenciaci a segregaci na území města Žatce, kterou chci zkoumat podle několika dimenzí – demografické a sociologické charakteristiky obyvatelstva, typologie zástavby a kvality života na území zkoumaného města.

2. Teoretická východiska

Vedle dobře známého vertikálního rozdělení společnosti, které se orientuje na společnost sociálně stratifikovanou do tříd a hierarchizaci společnosti podle socioekonomického statusu, existuje také horizontální sociální diferenciacie, která je orientována na rozdělování sociálních pozic lidí v rámci horizontální sociální mobility. Skupiny obyvatelstva mají různý přístup k moci, životním šancím a institucím, což vede

k nevyrovnanosti životních podmínek obyvatel a koncentraci sociálně slabých obyvatel do sociálně znevýhodněných územních celků.

Prostorové nerovnosti na úrovni měst a regionů se radikálně promítají do kvality života obyvatel. Kvalita života obyvatel vychází z kvalitativně horších podmínek na úrovni bydlení, služeb, veřejného prostoru, kulturních aktivit, volnočasových aktivit, vzdělání a dostupnosti dopravy vyplívajících z koncentrace slabého a sociálně znevýhodněného obyvatelstva do jedné územní části. Koncentrace takového obyvatelstva má za následek jeho segregaci a izolaci od zbytku společnosti, ohrožení sociální soudržnosti města, šíření úpadku do ostatních čtvrtí či zhoršení atraktivity čtvrti nebo celého města.

Prostorovou sociální diferenciaci je možno vnímat jako nevyhnutelný jev, který je zapotřebí k efektivnímu fungování společnosti. Prostorová segregace nemusí mít jen negativní důsledky, může například vytvářet soudržnější lokální prostředí a dobré sousedské vztahy, které mohou vytvořit podhoubí k sociálněekonomické kooperaci mezi obyvateli dané části města. Prostorová segregace je založena komplexním působení různých faktorů – etnické či rasové odlišnosti, sociálně-ekonomickém statusu, náboženství a demografických znaků.

3. Cíle bakalářské práce

Cílem této práce je zjistit, jak je město Žatec prostorově diferenciováno a zda v něm existují sociálně vyloučené lokality. Dále je cílem zjistit, jaké procesy vedou k prostorovým nerovnostem ve městě a k sociální marginalizaci jeho skupin obyvatel, a jaké důsledky má prostorová segregace na jejich život.

4. Výzkumné otázky

Je ve městě patrné významné sociální rozvrstvení obyvatelstva?

Jaké faktory formují charakter města?

Jaké sociodemografické procesy ve městě probíhají?

Jaká je demografická struktura města?

Jak obyvatelé vnímají prostorovou segregaci ve městě?

Jaké jsou příčiny a důsledky prostorové segregace ve městě?

5. Metody a prameny

Pro praktickou část jsem zvolil kombinaci kvantitativních a kvalitativních metod. Jako kvantitativní metodu použiji statistickou analýzu dat (založena na analýze censovních dat ze Sčítání lidu, domů a bytů). Kvalitativní metodou budou polostrukturované rozhovory s obyvateli města na téma identifikace segregovaných území podle jejich vnímání a rozhovory s odborníky s hlubokou znalostí zkoumané územní jednotky (město Žatec), čili představiteli města, městskými architekty a historiky.

6. Předpokládaná struktura bakalářské práce

- 1) Úvod**
- 2) Teoretická východiska**
- 3) Metody**
- 4) Deskriptivní část**
- 5) Analytická část**
- 6) Závěry**

7. Základní literatura k tématu

- HAMPL, Martin. 2005. *Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext*. Praha: Univerzita Karlova.
- HAMPL, Martin. 2001. *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Praha: Univerzita Karlova.
- MOŽNÝ, I. 2002. *Česká společnost. Nejdůležitější fakta o kvalitě našeho života*. Praha: Portál.
- MUSIL, J. a kol. 2004. *Pojetí sociální soudržnosti v současné sociologii a politologii*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta sociálních věd, CESES.
- MUSIL, Jiří. 2003. „Proměny urbánní sociologie ve Spojených státech a Evropě 1950–2000.“ *Sociologický časopis* 39 (2): 137-167.
- MUSIL, Jiří. 1967. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda.
- OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L. 2011. *Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky*. Praha: Nakladatelství Karolinum.
- TEMELOVÁ, J., POSPÍŠILOVÁ, L., OUŘEDNÍČEK, M. 2012. *Nové sociálně prostorové nerovnosti, lokální rozvoj a kvalita života*. Plzeň: Aleš Čeněk
- TUČEK, Milan. 2003. *Dynamika české společnosti a osudy lidí na přelomu tisíciletí*. Praha: Sociologické nakladatelství.
-

Obsah

ÚVOD	2
1. TEORETICKÁ VÝCHODISKA	4
1.1. HISTORIE KONCEPTU SOCIÁLNÍ EXKLUZE A JEHO IMPLEMENTACE DO EVROPSKÉ SOCIÁLNÍ POLITIKY	4
1.2. SOCIÁLNÍ EXKLUZE JAKO MULTIDIMENZIONÁLNÍ PROBLÉM	6
1.3. ROMOVÉ JAKO SKUPINA NEJVÍCE OHROŽENÁ SOCIÁLNÍM VYLOUČENÍM V ČR.....	7
1.4. SYMBOLICKÉ SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ	8
1.5. PROSTOROVÉ SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ – SOCIÁLNĚ VYLOUČENÉ LOKALITY	9
2. METODOLOGIE	12
2.1. METODA SBĚRU DAT.....	12
2.2. ÚČASTNÍCI VÝZKUMU	13
3. ANALÝZA ROZHOVORŮ S OBYVATELI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT, SOCIÁLNÍMI PRACOVNÍKY A EXPERTY	14
3.1. VZNIK LOKALIT	17
3.2. POHLED NA OBYVATELE SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH LOKALIT	18
3.2.1. <i>Migrace Romů jako příčina nových sociálních problémů</i>	19
3.2.2. <i>Kolektivní vlastnosti sociálně vyloučených</i>	20
3.3. PROBLEMATIKA BYDLENÍ	21
3.4. POCIT NESPRAVEDLNOSTI JAKO DŮSLEDEK NÍZKÉ INFORMOVANOSTI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝCH	23
3.5. KOMUNIKACE MEZI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝMI A ÚŘEDNÍKY	26
3.6. SOCIÁLNÍ VAZBY UVNITŘ LOKALIT	28
3.7. FUNKCE PROSTŘEDNÍKA MEZI SOCIÁLNĚ VYLOUČENÝMI A STÁTNÍ AUTORITOU	29
3.8. ŘEŠENÍ PROBLÉMU SOCIÁLNÍ EXKLUZE A VYLOUČENÝCH LOKALIT	30
3.8.1. <i>Přístup obcí k politice sociální inkluze</i>	30
3.8.2. <i>Přístup komunálních politiků k sociálnímu vyloučení</i>	32
3.8.3. <i>Zapojení dlouhodobě nezaměstnaných do pracovního procesu</i>	34
3.9. SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ POD VLIVEM EKONOMICKÉ TRANSFORMACE.....	36
ZÁVĚR	37
POUŽITÁ LITERATURA	40
SEZNAM PŘÍLOH	43
PŘÍLOHY	44

Úvod

V bakalářské práci se budu zabývat problémem sociální exkluze a sociálně vyloučených lokalit na komunální úrovni. Sociální exkluzí se zaobírám proto, že se v posledních dvou desetiletích stala společenským problémem v celé České republice a jsou jedním ze současných nejpálčivějších problémů, kterým se zabývají jak úřady spjaté se sociální politikou, tak samotní politici, na které je vytvářen soustavný tlak od společnosti, aby s danou situací něco dělali a co nejlépe ji vyřešili. Jako působiště mého výzkumu jsem si vybral město Žatec, a to proto, že odtud pocházím a můžu tedy říci, že obec a její obyvatele znám, mám rámcový přehled o všech částech města a dostatečně se v něm orientuji. Při spolupráci s komunikačními partnery také předpokládám, že mohou být vstřícnější k někomu, koho buď přímo znají, nebo vědí, že on zná jejich sociální situaci.

Původně byl mým projektem bakalářské práce výzkum prostorové sociální diferenciaci v městě Žatci, ale kvůli časové náročnosti takového výzkumu a špatné dostupnosti dat k tak malé územní jednotce, jakou město Žatec je, jsem se rozhodl svůj projekt výzkumu zúžit a zaměřit se na koncept sociální exkluze a vyloučené lokality, které s prostorovou sociální diferenciací přímo souvisí.

Problém sociálně vyloučených obyvatel dlouhodobě narušuje sociální kohezi české společnosti a polarizuje ji na majoritní společnost odvozující svůj způsob života od zaměstnání, mzdy a spotřeby vymezené pracovními příjmy, a na menšinovou část obyvatelstva existující často mimo pracovní trh, na sociálních dávkách a v dlužích. Tuto menšinovou část obyvatelstva mnohdy doprovází dlouhodobá nezaměstnanost, která se postupem času proměňuje až v „nezaměstnatelnost“ [GAC 2006a]. Sociálním vyloučením je v České republice nejvíce ohroženo menšinové obyvatelstvo romského etnika, u kterého dochází k akumulaci faktorů sociálního vyloučení [Mareš 2006a]. I ve městě Žatci předpokládám, že Romové budou moji hlavní zkoumanou skupinou. Sociální vyloučení se ale netýká pouze jednoho specifického etnika, sociální exkluzí jsou ohroženi také lidé postižení chudobou, náboženské skupiny, senioři, ženy samoživitelky, lidé po výkonu trestu či duševně a tělesně postižení.

Sociálně vyloučení a sociálně vyloučené lokality jsou dva úzce propojené koncepty, jelikož jedním z projevů sociálního vyloučení je i prostorové vyloučení. Sociálně vyloučení jedinci a skupiny často žijí v uzavřených či izolovaných lokalitách, kterým se členové majoritní populace vyhýbají. Hranice takovýchto lokalit nemusí být

na první pohled zřejmé [Mareš 2006a], proto mě zajímá, jak je vnímají experti z řad sociálních pracovníků místních úřadů a neziskových organizací, v jejichž pracovní náplni je implementace inkluzivní politiky a její vytváření na lokální úrovni.

Každému, koho ohrožuje sociální vyloučení, je potřeba nabídnout pomoc, jak svou situaci řešit. Proto existují různé koncepce, ať už vytvořené v rámci legislativy Evropské unie, na úrovni státu nebo samotné obce. Mimo státní aparát vzniká řada neziskových organizací, které jsou na základě dotačních programů schopny poskytnout odbornou pomoc lidem v nouzi, ať již sociální nebo ekonomické. Můj výzkum obyvatel sociálně vyloučených lokalit je postaven na Gabalově analýze sociálně vyloučených lokalit provedené v letech 2005 a 2006, jejímž jedním z cílů bylo zmapovat sociálním vyloučením ohrožené romské lokality a komunity v celé České republice. Mapa, která vychází z této analýzy, identifikuje v Žatci 3 lokality ohrožené sociálním vyloučením. Jelikož je ale poměrně zastaralá, pokusím se zjistit, zda tyto lokality korespondují s dnešním stavem a pokud ne, jaká je situace sociálně vyloučených lokalit ve městě dnes. Po odhalení problémových lokalit je mým cílem popsat sociální vztahy mezi komunikačními partnery v oblasti inkluzivní politiky obce, ať už se jedná o úředníky, pracovníky neziskových organizací nebo o samotné obyvatele identifikovaných problémových lokalit.

Hlavním cílem práce je zjistit, jak je na sociální exkluzi a vyloučené lokality v obci nahlíženo samotnými sociálně vyloučenými a lidmi, kteří se podílejí na vytváření integrační politiky v obci a její uplatňování v praxi. Zajímá mě, jak obyvatelé vyloučených lokalit a experti vnímají problematiku sociální exkluze a jakým způsobem se k ní staví. Dále se budu zabývat příčinami vzniku vyloučených lokalit a sociálními vazbami uvnitř těchto lokalit. Pokusím se odpovědět na otázku, jaké jsou praktické kroky v řešení problému sociální exkluze a vyloučených lokalit. A také se zaměřím na to, kým je integrační politika v praxi vykonávána.

Má práce je rozdělena na část teoretickou a empirickou. V teoretické části popíši, jaký je současný evropský diskurz v problematice sociální exkluze, jaké jsou příčiny sociálního vyloučení a jaké jsou jeho formy. Empirická část bakalářské práce se bude zabývat kvalitativní analýzou získaných dat na základě polostrukturovaných rozhovorů s respondenty.

1. Teoretická východiska

Teoretická část se bude v několika podkapitolách zabývat detailně pojmem sociální exkluze, jelikož se jedná o stěžejní teoretický pilíř celé práce. Nejprve popíší vývoj toho pojmu a jeho historická východiska, poté se na něj podíváme jako na multidimenzionální problém. Dále se blíže zaměřím na romskou populaci, jakožto jednu z nejvíce ohrožených skupin sociálním vyloučením. V závěru teoretické části detailněji popíší koncept prostorového vyloučení a příčiny vzniku sociálně vyloučených lokalit.

1.1. Historie konceptu sociální exkluze a jeho implementace do evropské sociální politiky

I když se s tématem sociální exkluze setkáváme pravidelně až v dnešní moderní době, sociální vyloučení existovalo jako univerzální kulturní mechanismus ve všech formách historických společností. Tento mechanismus se jen lišil svojí formou a mírou vyloučení, nebyl aplikován jen na jedince odlišující se svým jednáním a myšlením, ale i pouhou jinakostí své existence [Mareš 2002]. Sociální exkluze jako odsunutí jedinců či celých skupin na okraj společnosti byla ve všech společnostech projevem udržování řádu společnosti a konformity jejích členů. Existovala jako prvek sociální kontroly, přičemž vyloučená skupina byla odsunuta z důvodu opravdového nebo vyloučeným jedincům připisovaného porušení řádu většinové společnosti a jejích norem, hodnot a zvyků [Geremek 1999]. Prvek sociální kontroly však s diferenciací a individualizací společnosti ztratil trochu na svém významu, jelikož rozmanitost identit přinesla i možnost lepší mobility mezi nimi a tedy i možnost úniku z vyloučené společnosti a zařazení do společnosti jiné.

Koncept sociální exkluze, jak jej známe dnes, se v diskurzu sociální politiky Evropské unie a následně tedy i České republiky začal používat až v 90. letech 20. století jako reakce na strukturální proměny kapitalismu, které evropská společnost prodělávala od 70. let, a které postihly každou sféru společnosti. Do této doby byl koncept sociálního vyloučení nahrazován konceptem chudoby [Atkinson 2000: 51]. Sociální vyloučení jako pojem se však objevoval již od 60. let, jeho obsah ale nebyl stejný jako dnes. Lidé postižení sociálním vyloučením nebyli podle tehdejšího pojetí považováni za produkt špatně nastavených socioekonomických mechanismů, ale za vyloučené byla považována ta část populace, jež svoji nedostatečnou adaptabilitou nebo kvůli zdravotnímu postižení nedosáhla na zaměstnání a nezachytila rychle se šířící modernizaci [Keller 2011: 168].

Anglosaský koncept chudoby, na kterém byly založeny evropské programy (například Poverty 3 Programme), vychází z předpokladu, že chudoba je příčinou nemožnosti participace člověka na běžném životě společnosti. Tento koncept má svůj původ v liberálně individualistickém diskurzu postaveném na existenci fragmentované společnosti vystavené otevřenému trhu, jehož působením se společnost stratifikuje na základě distribuce bohatství [Atkinson 2000: 52]. Francouzský sociologický přístup na rozdíl od anglosaského vychází ze sociální stratifikace, neboli že sociální exkluze je aktivní bránění lidem v přístupu ke zdrojům a pozicím. Francouzský vliv na chápání sociální exkluze se zakládá na existenci společného sociálního a morálního řádu, na jehož soudržnost má dohlížet stát. Sociální vyloučení je potom důsledkem proměny modernity, jejímiž projevy jsou dlouhodobá nezaměstnanost a vznik izolovaných prostor ve společnosti [Rabušic 2000]). Tento přístup si je stále vědom distribuce bohatství a jeho vlivu na sociální vyloučení, umisťuje jej však do širšího systému sociálního vyloučení, založeném na působení mnoha fenoménů [Atkinson 2000: 53].

S příchodem milénia se čím dál častěji začíná v unijních dokumentech objevovat nutnost proti sociální exkluzi bojovat pomocí inkluzivní politiky, jež má za cíl vytvořit plně integrovanou společnost, a která připouští, že vedle vertikálních (třídních, stratifikačních) nerovností se ve společnosti objevuje neméně závažný problém založený na disproporcích horizontálních [Mareš 2006b]. I když se dominantními koncepty v evropské sociální politice staly koncepty sociální inkluze a koheze (integrované společnosti), sociální vyloučení je součástí těchto politik nadále.

Česká republika jako členský stát evropské unie v rámci tzv. „Lisabonského procesu“, započatým v roce 2000, přistoupila na pravidelné předkládání Národního akčního plánu sociálního začleňování (zkráceně NAPSÍ). Tyto akční plány měla předkládat každá členská země Evropské unie a měly ukazovat strategii států v oblasti boje proti chudobě a sociálnímu vyloučení. V ČR tuto strategii pravidelně vypracovává Ministerstvo práce a sociálních věcí. Prvním dokumentem v České republice usilujícím o komplexní formulaci boje proti sociálnímu vyloučení a chudobě byl Národní akční plán sociálního začleňování na léta 2004 – 2006. Podle Sirovátky byl NAPSÍ ČR pro období 2004 – 2006 velmi obecným dokumentem, který si kladl jeden hlavní konkrétní cíl - zvýšit podíl dlouhodobě nezaměstnaných zařazených do některého programu aktivní politiky zaměstnanosti na 20 % do roku 2006. Nízkou mírou kvantifikace se český plán lišil od plánů zemí EU-15, které mají s problematikou delší zkušenost.

Hlavním nedostatkem dokumentu tedy byla jeho přílišná obecnost, stručnost a absence stanovení si konkrétních cílů [Sirovátka a kol. 2005].

Od roku 2006, se změnou Lisabonské strategie, předkládají členské země své akční plány jako součást Národní zprávy o strategiích sociální ochrany a sociálního začleňování, ve které se slučují dohromady tři oblasti, které se dříve řešily samostatně, a to oblast sociálního začleňování, důchodů a zdravotní a dlouhodobé péče (MPSV). V roce 2010 Lisabonská strategie skončila a boji proti sociálnímu vyloučení a proti chudobě se nadále věnuje Strategie EU 2020.

1.2. Sociální exkluze jako multidimenzionální problém

Sociální exkluze v moderním pojetí již není chápána pouze jako problém distribuce bohatství, ale jako ohrožení sociální koheze společnosti, tedy její soudržnosti a pout [Mareš 2006a]. Sociální vyloučení člověka nebo celé kolektivity nemá dosud ustálenou definici. Například podle Rodgerse je sociálně vyloučený člověk vyřazen z ekonomického života a je mu zamezen přístup k hmotným i nehmotným zdrojům společnosti, k politické moci i sociálním stykům. Tento člověk je vyloučen ze životního standardu společnosti a je odsouzen k chudobě a sociální a kulturní izolaci [Rodgers, 1995]. Marešův pohled se od Rodgersova příliš neliší. Vidí sociální exkluzi především jako nemožnost vyloučených realizovat svá politická, občanská a sociální práva, jejich izolaci od většinového proudu společnosti, což vede k narušení její soudržnosti a sociálních vztahů uvnitř ní [Mareš, 2002].

Ohrožení této soudržnosti je způsobeno čtyřmi faktory a jejich kombinacemi: odmítnutí majoritní společnosti integrovat určité skupiny a jedince (jejich marginalizace), odmítnutí skupin či jedinců integrovat se do většinové společnosti (vytváření vlastních komunit, které se vymezují vůči zbytku společnosti), osobní charakteristiky osob (nízká úroveň jejich sociálního, ekonomického kapitálu nebo odlišný kulturní kapitál) a strukturální faktory bránící jedincům a skupinám integrovat se do majoritní společnosti [Mareš, 2002]. Příčinu sociální exkluze lze také spatřovat v sociální a ekonomické proměně moderního světa, která má za následek dlouhodobou nezaměstnanost a oslabení sociálních vazeb ve společnosti [Atkinson, 1999]. V moderní společnosti stát selhává jako integrační činitel, který má jednotlivce zapojit do jednotného morálního a sociálního řádu. Berghman to chápe jako selhání institucí zajišťujících integraci společnosti, jako selhání ne jedince, ale samotné společnosti a

jejich základních složek, jako jsou právo, demokracie, trh práce a rodina [Berghman, 1997: 19].

Mezi nejčastěji zmiňované marginalizované skupiny patří lidé postižení chudobou, nezaměstnaní, etnické skupiny, náboženské skupiny, ale i staří lidé, ženy, homosexuálové či duševně a tělesně postižení [Mareš, 2002]. Česká republika se v zemích Evropské unie řadí mezi země s nejnižším počtem chudých. Pod hranici příjmové chudoby v roce 2001 žilo v České republice pouze 8 % obyvatel, zatímco v EU-25 15 % obyvatel. Čím se však ČR vymyká, je vázanost chudoby na nezaměstnanost, kdy člověk bez práce má desetkrát větší riziko spadnout pod hranici příjmové chudoby než člověk zaměstnaný [Sirovátka a kol. 2005]. Chudoba v ČR není takovým problémem, není rozhodujícím faktorem při symbolickém sociálním vyloučení, je pouze faktorem vyřazení ze spotřeby. Sociální vyloučení v ČR je tedy spojeno s dalšími charakteristikami či chudobou v nejextrémnější podobě.

V české společnosti je mezi mnohými zakořeněno, že Romové, jako sociálně vyloučené etnikum, si nezaslouží pomoc od státu, že už jim pomohl příliš. V masových médiích se často nesetkáme s názorem, že za problémy se sociálně vyloučenými minoritami – což jsou u nás především Romové – může společnost, potažmo stát. Navzdory tomu Byrne píše, že myšlenka, že si chudí za svoje podmínky můžou sami, je politickými teoretiky považována za mylnou, příčinu vidí v ekonomické transformaci, tedy ve společnosti jako celku. Byrne také jako ostatní akademici vítá, že termín „sociální exkluze“ v sociálních vědách nahrazuje termín „chudoby“, který byl v minulosti spojen s americkým importovaným pejorativním termínem „underclass“ [Byrne 1999].

1.3. Romové jako skupina nejvíce ohrožená sociálním vyloučením v ČR

Faktory sociálního vyloučení většinou působí společně a v České republice je typickým případem jejich vlivu situace Romů ve společnosti a nedostatečná integrace do jejích struktur. Romské děti nenacházejí podporu ani v rodině, která nedbá na jejich vzdělání, ani ve státním aparátu, který je nahání do společných školních tříd, aniž by bral v potaz jejich sociální podmínky, naopak se jejich kulturní handicap chápe jako handicap intelektový a Romové jsou koncentrováni ve zvláštních školách [Mareš 2006a]. Mezi Romy je 80 – 85 % osob pouze se základním vzděláním a 5 % lidí bez jakéhokoliv vzdělání. „V této souvislosti nelze nezpomenout selektivní mechanismus tzv. zvláštních škol, které jsou výrazným zdrojem sociální exkluze Romů, neboť v nich

romské děti nejen nedostanou vzdělání srovnatelné se vzděláním svých vrstevníků z majoritní společnosti, ale ani šanci podílet se na jejich kulturním kapitálu a vytvářet s nimi společný sociální kapitál - což prohlubuje vzájemnou izolaci“ [Sirovátka a kol. 2005: 34].

Riziko sociálního vyloučení je v České republice nízké, ale problémem je akumulace rizik sociálního vyloučení u etnické skupiny Romů, jejichž nízké vzdělání se promítá na pracovním trhu, čímž se vystavují riziku chudoby a z ní vyplývajícího nevyhovujícího bydlení a špatného zdravotního stavu. Romové jsou většinou společnosti posuzováni jako ti, kteří nejsou ochotni se asimilovat, nejsou primárně bráni jako občané, ale jako příslušníci jiného etnika. Jsou mnohdy vytlačováni z dobrých lokalit sousedskou nevráživostí nebo nastavením vysokého nájmu, přičemž jsou nastěhováni do deprivovaných městských zón nebo ubytoven, které se následně stávají zárodkem větších problémů díky nezamýšleným důsledkům vyplývajících z jednání městské správy.

Co se týče sociální exkluze, je situace Romů v České Republice například jiná než na sousedním Slovensku. Na Slovensku jsou Romové usídlení ve venkovských osadách bez základní infrastruktury [Mareš 2006a]. V České republice žijí Romové často v městských ghettech, jimiž jsou buď celé obce (výjimečně), městské čtvrti, skupiny ulic nebo nejčastěji jednotlivé budovy. Nejobsáhlejší výzkum těchto lokalit byl proveden na objednávku MPSV pro společnost Analysis & Consulting Ivana Gabala [GAC 2006a], ze kterého při mém výzkumu vycházím, a je pro mě základním pramenem při identifikaci vyloučených lokalit ve městě Žatci. Při studiu Romů je si však třeba uvědomit, že ne všichni, kteří žijí v sociálně vyloučených lokalitách, jsou Romové a že ne všichni Romové jsou sociálně vyloučení. Romy nevyklučuje ze společnosti jejich etnicita, ale past bídy, do které byli uvrženi.

1.4. Symbolické sociální vyloučení

Členství ve skupině bylo vždy spojeno se symboly, kterými bylo stvrzováno. Pomocí symbolů se konstruuje kolektivní identita, pomocí nich vymezujeme, co je pro skupinu společné a čím se tedy odlišuje od ostatních, kteří jsou odlišní či deviantní. Člověk se může domnívat, že tyto deviantní osoby si zaslouží také odlišné zacházení, buď takové, že se deviantům jejich sociální jednání zakáže či se pokusí co nejvíce eliminovat, nebo se přímo „zakáže“ skupina jako celek [Rabušic 2000: 67]. Pokud si tedy určíme, co je pro nás společné, určíme si i to, co je pro nás od ostatních rozdílné a

můžeme tyto rozdílnosti využít v následné stigmatizaci jiných skupin a při vytváření stereotypů. V historii se majoritám často přiřazovaly nálepky, symboly, pod kterými si každý člověk mohl danou minoritu představit, a které byly následně využívány k symbolickému sociálnímu vylučování. Dnes vlivem masmédií je vylučování účinnější než kdy dřív, jelikož stereotypy a nálepky mohou být do společnosti implementovány mnohem sugestivněji a hlavně v obrovském rozsahu, čehož může být důkazem v České republice vzrůstající vnímání Romů jako nepřizpůsobivých spoluobčanů a nevděčných „vysavačů“ dávek. Symbolická rovina vyloučení se však může časem přenést do skutečného a aktivního vyloučení [Mareš 2002].

V západoevropských společnostech je podle výzkumu European Values Study (EVS) symbolická sociální exkluze v průměru nižší než v transformujících se postkomunistických zemích. Podle Rabušice je to pravděpodobně dáno otevřenější západní demokracií, která má již dlouhodobě zapuštěné kořeny. I když si Rabušic není jistý, zda obyvatelé západní Evropy neodpovídali na otázky související s postojem k minoritám politicky korektněji než jejich východní sousedé, i kdyby tomu tak bylo, je přesvědčen, že tato verbální tolerance časem povede i k toleranci behaviorální a tudíž si Češi mohou vzít od svých západních sousedů příklad [Rabušic, 2000].

1.5. Prostorové sociální vyloučení – sociálně vyloučené lokality

Vyloučenou lokalitu určují atributy jejího prostoru a lokalitu koncentrující vyloučené jedince zase určují charakteristiky jejích obyvatel (příjemci sociálních dávek, lidé, kteří jsou předmětem sociální práce, dlouhodobě nezaměstnaní, neplatiči). Základem sociálního vyloučení je nezaměstnanost, především dlouhodobá nezaměstnanost, opakovaná nezaměstnanost a kumulující se nezaměstnanost v domácnosti (oba partneři nezaměstnaní). „Například riziko chudoby nejvíce ohrožené skupiny (nezaměstnaných) je u nás až desetinásobně vyšší než riziko nejméně ohrožené skupiny (zaměstnaní)“ [Mareš 2006a: 31]. Strategie boje proti sociálnímu vyloučení na léta 2011 – 2015 vypracovaná Martinem Šimáčkem z Agentury pro sociální začleňování definuje sociálně vyloučené lokality jako prostorově izolované, sociálně izolované, ekonomicky izolované, kulturně odlišné a symbolicky vyloučené. Přičemž u sociálně vyloučené lokality lze vždy nalézt kombinaci několika těchto prvků [Šimáček 2011]. V České Republice existují sociálně vyloučené lokality s koncentrací chudých osob a s horšími podmínkami pro život, nejsou však velkým problémem a netýkají se velkého množství lidí. Chudí a deprivovaní jsou spíše rozptýleni v prostoru a nejsou

koncentrování do větších územních celků, pokud se nejedná o dlouhodobě neřešené případy, jakými jsou například lokality typu Předlic, Rotavy nebo dříve Chánova. Vyloučenými lokalitami mohou být městské čtvrti, v kterých nikdo nechce bydlet, místo, jež má mezi obyvateli obce špatnou pověst a o kterém si místní mezi sebou povídají jako o problémovém, může to být špinavá ulice v centru města nebo dům na periferii. Z takového místa se většinou špatně dostává a i samotnému městu se jeho údržba prodražuje.

Na velikosti sociálně vyloučené lokality nezáleží, může jí být celá čtvrť, ale také pouze jedna ulice, několik domů nebo samotný dům v centru města. Vyloučené lokality se projevují zvýšenou mírou kriminality, přičemž organizace této kriminality zůstává často skryta veřejnosti a mnohdy i policii. Její obyvatelé mívají nízké právní vědomí a nízkou důvěru v instituce. Pro lokality je charakteristická nízká kvalita domovního a bytového fondu, špatná prostupnost mezi lokalitou a zbytkem obce a ztížené šance jejich obyvatel na zapojení se dlouhodobě do formálního trhu s byty [Sedláčková 2007]. Obyvatelé problémových lokalit se stali z hlediska bydlení životně závislími na příspěvcích na bydlení kombinovanými s individuálními doplatky na bydlení, které jsou nově posuzovány podle velikosti bytu v metrech čtverečních. Pro rodiny s dětmi z vyloučených lokalit bývá v českých obcích nedostatečná síť sociálních služeb nebo jejich nedostatečná spolupráce. Podle Gabalovy analýzy dosahuje nezaměstnanost ve většině sociálně vyloučených lokalit 90 až 100 % [GAC 2006a]. Takto vysoká míra nezaměstnanosti, pokud je dlouhodobého a opakovaného charakteru vede mimo materiální chudoby také k vážným sociálním (vyloučení z participace na sociálním a ekonomickém životě) a psychickým důsledkům (rezignace na hledání práce, ztráta pracovních návyků) [Šimáček 2011].

Prostorové sociální vyloučení můžeme brát jako nedobrovolnou formu rezidenční segregace, přičemž dobrovolným oddělením určité skupiny obyvatel svým aktivním přístupem od zbytku společnosti na základě vlastního rozhodnutí a preferencí je separace a nedobrovolným oddělením skupiny obyvatel v důsledku diskriminace určité menšiny majoritní společností v prostoru je segregace. [Sýkora 2000]. Při prostorovém vyloučení dochází ke koncentraci skupiny obyvatel města na základě jejího sociálního statutu, národnosti či etnicity. Tato skupina se většinou vyznačuje kombinací vertikálních (socioekonomický status) a horizontálních (etnicita, typ domácnosti, životní styl) charakteristik. Prostorová separace postavená na dobrovolné bázi (např. etnická enkláva) může mít pro oddělenou skupinu pozitivní důsledky, jelikož v ní dochází

k posílení pocitu bezpečí, sounáležitosti, tvorbě sociálních sítí nebo rozvoje podnikání [Marcuse 1997]. Většinou se však mluví o negativních důsledcích segregace, jež se týkají nedobrovolně izolované skupiny lidí (např. romské ghetto) od zbytku společnosti v rámci patologického vývoje. Tito lidé existují na nejnižším stupni sociálního žebříčku, jsou dlouhodobě nezaměstnaní, mají nedostatečné vzdělání nebo se kulturně odlišují od většinového městského obyvatelstva. Nedobrovolná rezidenční segregace může mít za následek narušení sociální koheze celé společnosti a zamezení přístupu k sociálním sítím a životním šancím vyloučené skupině obyvatel města nebo regionu.

Transformace české ekonomiky v 90. letech 20. století způsobila prudký nárůst sociální diferenciacie české společnosti, která byla před rokem 1989 relativně homogenního charakteru. Rozvoj trhu s nemovitostmi a rostoucí příjmové nerovnosti zapříčinily růst prostorové sociální diferenciacie ve městech a regionech České republiky [Temelová 2005]. Podle Sýkory je nárůst prostorových nerovností dán především sociální mobilitou obyvatel bez mobility prostorové, stěhováním se v rámci existujícího bytového fondu a migrací bohatších lidí do nově zastavěných městských suburbií (suburbanizace) nebo obydlím dříve neatraktivních, často průmyslových, městských lokalit (gentrifikace) a vytlačení z těchto míst sociálně slabé obyvatelstvo [Sýkora 1999].

Pro příklady vzniku zmíněných prostorových nerovností můžeme užít periferních slumů a sídlišť (např. Chánov), která vznikla kombinací několika příčin, jako je například zchudnutí obyvatel těchto míst nebo kvantitativní nárůst v důsledku demografického vývoje, což mělo za příčinu úpadek těchto lokalit. Demografický vývoj způsobil i nárůst počtu Romů v bytech a domech v centrech měst, ze kterých byly následně romské rodiny uměle vystěhovávány do okolních vesnic [Baršová 2002]. Vytváření romských domů je dáno i přístupem soukromých vlastníků domů účelově pronajímajícím byty speciálně sociálně slabým obyvatelům města z důvodu neochoty finanční investice do rekonstrukce domu a daní přednosti snadnému výdělku na úkor sociálně vyloučených, neschopných si sehnat finančně dostupné kvalitní bydlení.

2. Metodologie

2.1. *Metoda sběru dat*

Ke sběru dat byla využita metoda polostrukturovaných rozhovorů, a to jak s osobami, které mohu označit za sociálně vyloučené, tak s osobami, jež se podílejí na vytváření inkluzivní politiky obce nebo ji přímo v praxi uplatňují. Polostrukturované rozhovory zajistí, že není vynecháno v interview s respondentem žádné z předem připravených témat, a zároveň je umožněno respondentům podat vyjádření z jejich vlastní perspektivy a na základě jejich zkušeností [Hendl 2005]. Dále jsem využil neformálních rozhovorů, které jsem vedl s několika úředníky v době, kdy jsem teprve prováděl sondáž s cílem nahlédnout hlouběji do zkoumané problematiky. Neformální rozhovory jsem vedl i se sociálně vyloučenými osobami, především Romy, jež nebyli ochotní se o jejich sociální situaci bavit s použitím záznamového zařízení.

Pro polostrukturované rozhovory byla nejdříve vytvořena základní kostra sestávající z tematických okruhů vycházejících z mých původních výzkumných otázek (viz příloha č. 1). Tyto okruhy se postupně na základě transkripce proběhlých rozhovorů upravovaly a byly přidávány nové kategorie. Etická stránka projektu byla zajištěna slovním informovaným souhlasem ze strany respondentů, že s nimi mohu provést rozhovor a ten nahrát na záznamové digitální zařízení.

Rozhovory byly celé přepisovány a následně kódovány v softwarovém programu Atlas.ti. Kódy byly přiřazovány na základě kategorií vyplývajících ze struktury rozhovorů a z výzkumných otázek, další kódy byly přidávány s ohledem na nové kategorie vyplývající z rozhovorů. Jednotlivé rozhovory byly následně analyzovány, porovnávány a interpretovány [Silverman 2005], přičemž výsledky vzešlé z interview byly dávány do souvislosti s teoretickými východisky. Program Atlas.ti jsem využil k otevřenému kódování, pomocí něhož jsem hledal témata a myšlenky, jež spolu souvisejí a která mohu zařadit do větších celků. Při otevřeném kódování jsem postupoval po odstavcích, kterým jsem přiřazoval předem nadefinované kódy podle připraveného scénáře rozhovorů. Další kódy jsem přidával podle nových kategorií, která jsem v analyzovaných rozhovorech objevil a které navazovaly na moje kategorie původní. Jevy jsem nejprve pojmenovával podle toho, co daná pasáž přesně vyjadřuje, posléze, když jsem měl takto okódovaný celý dokument, jsem kódy upravoval podle obecnějšího tématu, kterého se daná pasáž týkala. Řečeno jinými slovy jsem si nejprve identifikoval

tzv. subkategorie a následně tyto subkategorie podle jejich logické struktury přiřadil ke kategoriím, jež jsem měl předem připravené nebo je v dokumentech během analýzy našel. Kategorie jsem porovnával případ od případu a prováděl interpretaci jevů v tomto porovnání nalezených. Data z uskutečněných rozhovorů byla doplněna o prameny z odborné literatury či předchozích výzkumů vztahujících se k dané problematice, dále informačními dokumenty a koncepcemi vydávanými institucemi a organizacemi.

Výzkum je celý anonymizován a jména respondentů jsou v práci záměrně vynechána, u vyloučených osob je místo jejich jmen uvedeno pohlaví a věk, u respondentů z řad úředníků a sociálních pracovníků je uvedeno pouze zaměstnání. Anonymita vyloučených osob byla základní podmínkou provedení rozhovorů, bez které bych neměl možný přístup mezi ně a nemohl bych provést kýžený výzkum. I tak jsem se ale setkal s nedůvěrou a byl jsem odmítnut několika romskými rodinami, jež neměly zájem diskutovat o své sociální situaci. V rozhovorech se sociálně vyloučenými jsem se snažil klást citlivě formulované otázky, neboť jsem nechtěl dostat respondenty do pro ně nepříjemné situace, kdy by se například museli stydět za své životní podmínky nebo za to, co se jim v životě stalo.

2.2. Účastníci výzkumu

Mými respondenty jsou obyvatelé sociálně vyloučených lokalit a experti z řad sociálních pracovníků (viz příloha č. 2). Oslovil jsem obyvatele sociálně vyloučených lokalit, jež jsem v obci identifikoval pomocí mapy vyloučených lokalit [GAC 2006b] a výpovědí sociálních pracovníků. Dále jsem oslovil pracovníky odboru sociálních věcí, do jehož kompetence spadá problematika sociální exkluze a vyloučených lokalit v obci, a pracovníky neziskových organizací, kteří pomáhají sociálně vyloučeným v rámci integračních projektů. Tyto experty jsem oslovil z důvodu jejich znalosti problematiky a kvůli tomu, že jejich pohled na obyvatele sociálně vyloučených lokalit je důležitý z hlediska uplatňování a vytváření inkluzivní politiky na lokální úrovni.

Nejprve jsem se zaměřil na respondenty z řad zaměstnanců úřadu sociálních věcí, kteří mají na starosti sociální práci ve městě Žatci. Na odboru sociálních věcí mi bylo místními pracovníky sděleno, jaká je situace vyloučených lokalit ve městě a jak se tato situace liší od mapy [GAC 2006b], jež byla mým podkladem pro vyhledání respondentů. Po zjištění nových informací, jaká je současná realita sociálně vyloučených lokalit v obci, jsem navštívil několik lokalit místními úředníky zmíněných, jež se částečně kryly se zmíněnou mapou. Po neúspěchu s žádostí o rozhovor u

obyvatel jedné z lokalit jsem našel své respondenty v lokalitě, jež mi byla zmíněna hned první úřednicí při neformálním rozhovoru. Obyvatelé této lokality byli především Romové, již zde bydlí několik desítek let. S těmito Romy jsem na jaře 2014 provedl několik interview a ještě jsem se do lokality několikrát vrátil pro doptání se na určité záležitosti, které jsem nezachytil při původním interview. Dalšími respondenty byli obyvatelé místní ubytovny, jež jsou bez domova, a proto si našli zde relativně levné bydlení. Tito respondenti byli vstřícnější k rozhovorům než obyvatelé první lokality, což bylo pravděpodobně způsobeno tím, že necítili takové riziko z možných důsledků rozhovoru, jelikož nebyli trvalými městskými rezidenty. Všichni vyslychaní respondenti byli obyvatelé sociálně vyloučených lokalit, jak jsem již popsal v teoretické části.

Poslední skupinou respondentů byli pracovníci sociálních institucí, které se sociálně vyloučenými občany pracují a podílejí se na vytváření inkluzivní politiky obce. K nim jsem ještě přiřadil pracovníky neziskové organizace působící ve městě v rámci projektu na integraci romských vyloučených občanů. S úřednicí a pracovníky neziskových organizací jsem provedl rozhovory přímo v jejich pracovním prostředí a byly strukturovány podle podobných témat jako u vyloučených obyvatel, jen byly vedeny s důrazem na odbornou problematiku a sociální politiku.

3. Analýza rozhovorů s obyvateli sociálně vyloučených lokalit, sociálními pracovníky a experty

Cílem mého výzkumu bylo zjistit, jaký je pohled na sociální exkluzi očima obyvatel vyloučených lokalit a také úředníků a pracovníků neziskových organizací, již se podílejí na sociální politice podporující integraci vyloučených osob a skupin do majoritní společnosti. Dále bylo mým cílem zjistit, jak vyloučené lokality vznikly, jaké jsou sociální vazby mezi sociálně vyloučenými osobami uvnitř lokalit, jaké jsou jejich vztahy s úřednicí místní správy, jaké jsou jejich největší problémy a jak je problém obyvatel vyloučených lokalit města řešen v praxi. Mými respondenty byli obyvatelé lokalit, jež jsem identifikoval s pomocí výpovědí úředníků odboru sociálních věcí v Žatci a na základě mapy sociálně vyloučených romských lokalit vytvořené agenturou GAC na zakázku pro Ministerstvo práce a sociálních věcí [GAC 2006b]. Tato mapa se však ukázalo být nedostatečným základem pro mou práci, jelikož je poněkud zastaralá (výzkum byl proveden v letech 2005 – 2006) a od mých respondentů, z nichž jeden se na její realizaci nepřímo podílel, jsem zjistil, že již v době jejího vzniku plně neodpovídala realitě. Proto jsem bral tuto mapu jen jako základní must, podle kterého

jsem se chtěl orientovat. Na základě rozhovorů s úředníky jsem identifikoval v obci několik lokalit, z nichž i některé byly obsaženy ve zprávě agentury GAC.

Nově identifikované lokality jsem znal ze svých zkušeností, jelikož z města Žatce pocházím, i když v něm v současné době nebydlím. Samotné město Žatec v současnosti na základě SWOT analýzy neeviduje v obci žádnou sociálně vyloučenou lokalitu. Obec podle vyjádření respondentů podílejících se komunitním plánem města ale považuje za sociálně vyloučenou lokalitu pouze celou čtvrť nebo ulici. V obci tedy v současnosti eviduje pouze tzv. „špatné adresy“, neboli části města, kde se vyskytuje vyšší koncentrace sociálně vyloučených osob, především romského etnika.

Tady se to od té doby strašně překopalo. Takže my máme tak jako možná adresy, které spějí k té vyloučené lokalitě. Ale ty lidi se přelévají a je to každého půl roku jiný podle toho, kdo zrovna vlastní který barák kdo ho komu pronajímá. (vedoucí OSV)

Vymezení sociálně vyloučených lokalit městem je však chybné, jelikož u nich nezáleží na velikosti prostoru, v jakém se nachází, může se tedy jednat i o jednotlivý dům [Sedláčková 2007]. Sociálně vyloučená lokalita nemusí být ani nijak fyzicky ohraničena, vyloučena může být pouze symbolicky, to když „je lokalita vnímána jako tzv. špatná adresa, hovoří se o ní jako o domu hrůzy, cikánské ulici, ghettu, Bronxu“ [GAC 2006a: 10]. I špatné adresy mohou nést znaky sociální exkluze, a protože zde nejsou výrazné fyzické hranice mezi vyloučenými a ostatní populací, nabývají na síle hranice symbolického charakteru [Mareš 2008]. Proto i „špatné adresy“, jež se ve městě vyskytují, považují za sociálně vyloučené lokality a jsou tedy předmětem mého zájmu. Tyto lokality se často kryjí s výzkumem agentury GAC (2006b), především co se týče centra města Žatce, kde jsou umístěny domy obydlené sociálně vyloučenými obyvateli převážně romského etnika.

Tzv. „romské domy“ jsou ve vlastnictví soukromých majitelů, jež je pronajímají za vysoké nájemné romským rodinám, které nejsou schopny sehnat kvůli mnoha faktorům (symbolické vyloučení romského etnika v severních Čechách, vysoké kauce u většiny bytů atd.) bydlení v lepších podmínkách. Tyto domy vznikly na základě chátrání městského jádra, což je dáno působením migračních vlivů během 20. století. Po 2. světové válce došlo ve městě k odsunu německého obyvatelstva, jež převážně obývalo domy v centru města. Dále v 70. a 80. letech dvacátého století proběhla v Žatci velká výstavba sídlišť na městské periferii [Kuča 2011]. Městské centrum postupně chátralo a některým vlastníkům domů se nechtělo investovat své finance do nákladné rekonstrukce, proto byty v těchto domech začali pronajímat sociálně vyloučeným rodinám, jež jsou

ochotny zde bydlet i za cenu vyššího nájemného, na které jim přispívá stát pomocí příspěvků a doplatků na bydlení, a za cenu horšího stavu bytových jednotek.

Jedním z takových domů je i dům přímo na žateckém náměstí, kde jsem však poprvé s žádostí o rozhovor neuspěl. Tento dům je obýván lidmi z drtivé většiny romského etnika, již přišli do obce z různých koutů republiky a nemají důvěru k cizím lidem, natož takovým, kteří se jich chtějí ptát na jejich sociální situaci. Proto jsem zvolil jinou lokalitu také nedaleko centrálního náměstí, na kterou mě upozornili sociální pracovníci, jež se skládá ze svou domů propojených dvorem. Zde jsem se již setkal s větším úspěchem a provedl rozhovory s několika místními obyvatelkami a navíc jsem od místních domorodců získal další užitečné postřehy.

Mými dalšími respondenty se stali obyvatelé ubytovny stojící na okraji města v dříve klidné vilové čtvrti. Na tuto lokalitu jsem byl také upozorněn místními úředníky, jež se setkávají s nespokojenými reakcemi rezidentů bydlících v okolí zkoumané ubytovny. Tato ubytovna je komerčního charakteru a její provozovatel nemá problém ubytovat jakéhokoliv člověka. Proto je obývána nejenom přechodnými obyvateli, ale také sociálně vyloučenými osobami, jež nesehnaly jinde stálé bydlení.

Dotazoval jsem se tedy jedinců ze dvou sociálně vyloučených lokalit, jednou je pracovně nazvaná lokalita „Osada“ v centru města a druhou je ubytovna na městské periferii. I když v obou lokalitách pobývají sociálně vyloučené osoby, jejich postoje k jejich sociální situaci je značně odlišný, což se odvíjí od osobní biografie jedinců a také od jejich etnicity. Respondenti z první lokality byli všichni romského etnika, což se projevovalo na jejich postojích k majoritní populaci v tom smyslu, že ve svých výpovědích zmiňovali stereotypní představy o Romech, jež jsou podle nich jednou z příčin jejich sociálního vyloučení a diskvalifikace na trhu s byty či práce. Neromští respondenti z ubytovny nemají žádný rasový hendikep, ani jejich sociální vyloučení není celoživotního charakteru, jako je tomu u obyvatel „Osady“. Do své situace se dostali díky nepříjemným životním okolnostem, jako je pobyt ve vězení či ztráta zaměstnání, na kterou následně navázala i ztráta bytu. Všichni mnou zpovídaní patří mezi skupiny ohrožené sociálním vyloučením, jak je definuje MPSV. Všichni respondenti splňují zařazení do několika kategorií, jsou to lidé z etnických menšin, osoby s nízkou kvalifikací, starší osoby po ztrátě zaměstnání a osoby po výkonu trestu (MPSV 2009). U některých respondentů, především u Romů, dochází ke kombinaci několika těchto kategorií, což je akumulace několika faktorů sociálního vyloučení, která

činí z Romů skupinu v České republice nejvíce ohroženou sociální exkluzí [Mareš 2006a].

3.1. Vznik lokalit

Obyvatelé lokality „Osada“, jak jí sami obyvatelé říkají, se skládá ze dvou domů naproti sobě a z osmi bytových jednotek, ve kterých je ubytováno 8 rodin převážně romského etnika. V těchto bytech bydlí její nejstarší obyvatelé již okolo 30 let.

Naše rodiny pocházejí ze Slovenska. Ale naši rodiče se sem přistěhovali, takže byli už normálně tady v Čechách a už my jako jejich děti jsme se narodili tady. Měli jsme československou národnost, pak se to dalo na českou. (Žena, 42 let)

Lokalita tedy nevznikla náhle sestěhováním Romů do bytových jednotek, jak je tomu v jiných částech města, ale postupným nastěhováním Romů ze Slovenska během několika dekád. Migrace Romů z různých míst ČR nebo ze Slovenska je typická pro romské rodiny, jež se takto stěhují za levným bydlením, za prací nebo za rodinou [GAC 2009]. U výše zmíněné původně slovenské rodiny byly důvodem lepší životní podmínky, než jaké měla na slovenské vesnici. Byty byly přiděleny obyvatelům lokality původně městem, většinu času tedy byly domy pod bytovým družstvem, před třemi roky je ale koupil soukromý majitel, jenž nastavil místním vyšší nájem, který je však z velké části proplácen z příspěvků na bydlení.

Druhou zkoumanou lokalitou je ubytovna L., jež je jedinou komerční ubytovnou v Žatci. Po zrušení ubytovny Č., která byla největší sociálně vyloučenou lokalitou ve městě, neexistovala po nějakou dobu v obci větší soukromá ubytovna. Po zřízení ubytovny L. je tato budova kritizována místními obyvateli a i podle úředníků je zde vysoká koncentrace sociálně vyloučených osob. Proto jsem provedl hloubkové rozhovory s několika respondenty zde ubytovanými. Pro menší města, jakým je i Žatec, bývá typická koncentrace vyloučených osob v samostatných činžovních domech nebo ubytovnách [Mareš a kol. 2008]. Vznik lokalit je dán sestěhováním sociálně slabých obyvatel do oblastí s cenově dostupným bydlením nebo s bydlením určeným pro sociálně znevýhodněné občany. V žatecké ubytovně je klientela složená především z lidí bez práce, znevýhodněných na trhu s byty, a z lidí zde ubytovaných pouze na dobu přechodnou kvůli zaměstnání ve městě. Mnou zpovídání respondenti se dají zařadit do obou skupin.

Z rozhovorů s úředníky vyplynulo, že majitel ubytovny je ochotný nastěhovat do svého zařízení sociálně vyloučené osoby, ale zároveň není typickým představitelem podnikání těžcího z jejich tíživé situace.

Třeba dole na L. (ubytovna), tam je taková potenciální vyloučená lokalita, ale zase je to tam docela slušný, ten majitel tam po těch lidech šlape, takže to není tak, že by tam fakt vzniklo nějaké ghetto s vytlučenými okny, s nějakým cirkusem. (pracovník neziskové organizace)

Vedou tam docela rozumně, jen ten pán, co to vede, je takovej vztekloun, ale vedou to tam jako docela rodinně. Ti lidé z okolí by vám řekli, že to je přesně ta vyloučená lokalita. Tam to byla totiž taková lepší čtvrť a najednou tam byla ubytovna. Nastěhovala se tam jedna cikánka, druhá a lidi si hned řeknou, že se tam něco děje, ale není to tak hrozný. (bývalý vedoucí OSV – odbor sociálních věcí)

3.2. Pohled na obyvatele sociálně vyloučených lokalit

Samotní obyvatelé romské vyloučené lokality „Osada“ se svými životními podmínkami sice nejsou spokojeni, ale jsou rádi, že mají aspoň kde bydlet. Ví, že díky ztíženým podmínkám při získávání bydlení je lepší bydlet aspoň v „Osadě“ než vůbec nikde a být na ulici nebo v azylovém domě. Místní neznají možnosti, jak dosáhnout svých potřeb, i když to jiní, vyskytující se v podobné situaci jako oni, umějí.

Já to řeknu narovinu, některý si to uměj zařídit, některý ne, ale já je nebudu napadat a ukazovat na ně. Někdo si to umí udělat, ale jak to vyřeší, to vám nepovím. (Žena, 42 let)

Pohled neromské většiny na lidi z romských vyloučených lokalit je zkreslen stereotypními představami o Romech jako nepřizpůsobivých členech společnosti zneužívajících sociální výhody. Další taková stereotypní představa je, že Romové mají peněz dost a proto nepotřebují pomáhat.

Čech řekne: Cigán byl vychcanej a bude vychcanej, cigán jezdí do Německa, cigán jezdí do Anglie. Ale ta vrstva, co tady bydlí, tak na tom je špatně, my jsme bití. (Žena, 53 let)

Tam je problém i to, že vlastně ten celospolečenský názor na sociálně slabé lidi je ten, že mají peněz dost. Takže stačí, když je člověk cikán a přijde na úřad práce a tam dostane všechno, co si usmyslí, ale ono to tak není. (pracovník neziskové organizace)

Předsudky vůči Romům se projevují podle respondentů i při žádosti o práci, na kterou nemohou dosáhnout z důvodu své rasové příslušnosti.

Furt nás odsuzují, cigán nechce dělat, ale cigán by rád dělal, kdyby ta práce byla. Ale když někam vlezete a oni uvidí černýho, tak vám řeknou, že nepřibírají.

(Žena, 29 let)

Pro členy majoritní populace není hlavním problémem kriminalita sociálně vyloučených Romů nebo to, že by se cítili jimi bezpečnostně ohroženi. Problémem soužití mezi majoritní společností a romským obyvatelstvem „není dramatický střet dvou skupin, ale spíše každodenní rutinní život, kdy jedna ze skupin dráždí pouhou svou přítomností druhou, která ji pociťuje jako vetřelce do prostoru svých rutinních aktivit“ [GAC 2009]. Tento jev, jenž byl zjištěn v dlouhodobém monitoringu agentury GAC, popsal i sociální pracovník ve svém rozhovoru.

Žijou takovej ten družnej život, to Čechům vadí, protože oni jsou strašně vidět, na rozdíl od nás, zalezlých u notebooků, v lepším případě na zahrádkách a grilovačkách. Oni jsou na tom Kruháku, a protože nepracujou, tak tam jsou v takovou atypickou dobu, jsou strašně na očích a jakoby překáží. A to my Češi nejsme ochotní vidět, že těm lidem nemůžem zakázat, aby se tam bavili. (bývalý pracovník OSV)

Naproti tomu ve výzkumu Prudkého z roku 2002 si 73 % respondentů myslí, že by si národnostní menšiny v České republice měly zachovat své kulturní charakteristiky při respektování kultury většinové obyvatelstva. A jen pouze 12 % uvedlo, že by cizinci měli žít separovaně od ostatního obyvatelstva [Prudký 2004]. Tato fakta můžeme interpretovat tak, že Čechům nevadí cizinci jako takoví, ale specificky romské etnikum, které se ocitá z důvodu svých sociálních podmínek na okraji společnosti.

Čechům vadí rozdílný styl života Romů, jenž se natolik liší od toho, co připadá majoritě normální, že již to bere jako deviantní životní styl, nad kterým je potřeba se pozastavit a odsoudit ho. Podle průzkumu veřejného mínění společnosti CVVM jsou Romové téměř pro polovinu Čechů velmi nesympatičtí, za velmi sympatické je považují pouze 4 % dotázaných [CVVM 2014]. Také podle výzkumu European Values Study (EVS) z roku 1999 by 40 % dotázaných nechtělo mít za sousedy Romy [Burjanek 2001]. I tento fakt ukazuje, že pro Čechy je soužití s romským etnikem značně nepříjemné, což vede ke stigmatizaci Romů a jejich sociálního vyloučení.

3.2.1. Migrace Romů jako příčina nových sociálních problémů

Migrace Romských „problémových“ rodin z jiných měst České republiky nebo ze Slovenska probíhá buď dobrovolně, stěhováním za levnějším bydlením či za

příbuznými, nebo nedobrovolně, na základě popudu majitele původní lukrativnější nemovitosti [GAC 2009]. Migrace rodinných odnoží způsobuje, že každá lokalita je pouze částečným sídlem jedné z odnoží rodinné formace [Hirt, Jakoubek 2005]. Imigrace „problémových“ rodin do obce je podle úředníků příčinou vzniku nových sociálních vyloučením ohrožených lokalit. Podle respondentů z řad sociálních pracovníků tato migrace narušuje relativně klidné sociální klima v obci, jelikož s novými přistěhovalci jsou větší problémy v komunikaci než s místními usedlíky, s nimiž mají pracovníci po letech vzájemné komunikace, férové vztahy. Z rozhovorů vyplývá, že migrace cizích rodin do Žatce je především z výše zmíněných dvou dobrovolných důvodů, které se mohou navzájem doplňovat.

Problém je teď v tom, a to cítím já i mí kolegové, že se nám sem sestehovávají cizí cikáni. Na tom K. je jich teď hodně nových, jsou takový jako varský, mostecký, chomutovský. Občas se to stává, že oni prostě zjistí, že tady to funguje trošku jinak. Taky pak zase odtáhnou, jako třeba mostecký. Ale oni prostě nechtějí řešit problémy, my jim tady nabízíme různou pomoc, ale to oni zase nechtějí, protože se po nich vyžaduje nějaká aktivita. Ale oni chtějí hudrat a chtějí mít nataženou ruku. A v momentě, kdy jim chcete pomoc, říct jim, že tohle udělají oni a tohle udělám já, tak na to oni neslyšej.
(vedoucí OSV)

Z rozhovorů dále vyplynulo, že úředníci neradi komunikují s členy nově přistěhovaných rodin. Tito Romové prý nerespektují hranice, kam až mohou zajít při vyjednávání o svých sociálních benefitech. Jedna sociální pracovnice si posteskla nad tím, že už mizí generace slušně vychovaných Romů, se kterými se úřednicím za léta praxe naučilo dobře komunikovat, a kde fungoval vzájemný respekt. Tento respekt u nově přistěhovaných Romů chybí.

3.2.2. Kolektivní vlastnosti sociálně vyloučených

Z rozhovorů s úředníky vyplynulo, že většinou ztotožňují vyloučené občany s romským etnikem, což bylo poznat z jejich občasného stržení fasády úředníka, jehož roli mají hrát, a přesunu více k osobnímu přístupu k vyloučeným. Tento postoj odpovídá výzkumu Vackové, jenž měl za cíl zmapovat, jak jsou politiky sociální inkluze implementovány v praxi, a ve kterém úřednice zdůrazňovali osobní vlastnosti a etnicitu vyloučených [Vacková 2011]. Na rozdíl od toho výzkumu jsem však z rozhovorů nezjistil, že by úřednice vymezovaly, kdo si zaslouží péči a kdo ne.

Sociální pracovníci v rozhovorech nejčastěji zmiňují malou vůli sociálně vyloučených něco dělat se svým životem. I když se již k takovému činu odhodlají, nedokážou ho ve většině případů dotáhnout do zdárného konce. Jejich uvažování se omezuje pouze na přítomnost, jelikož budoucnost je pro ně nejistá, a proto ani nechtějí řešit záležitosti s ní spjaté.

To je trochu problém vyloučených lidí, že pro ně je stěžejní přežít dnes. My si zakládáme spoření, plánujeme budoucnost pro svoje děti, aby jednou měly. Tak tihle zaprvý nemaj z čeho a zadruhý tak daleko nedohlídnou. (Sociální pracovnice)

3.3. Problematika bydlení

Z lokality „Osada“ je podle respondentů téměř nemožné se odstěhovat, i kdyby její obyvatelé chtěli. Nemají možnost si naspořit dostatek financí, aby mohli zaplatit kauci nutnou k pronájmu lepšího bytu. Pohybují se ve finanční pasti, ze které není úniku z důvodu vysokého nájmu nastaveným soukromým majitelem.

Takže je to takhle vůči majitelům, protože majitelé si dali takové částky, takový nájem, že to je katastrofa, ale jsme na tom bití my. Já když vám to nezaplatím, kam půjdu? Odeberou mi děti a já můžu jít na ubytovnu. Takže to se točí furt dokola. A představa je taková, že cigán na to má, protože cigán ze sociálky dostane. Ano, sociálka to kdysi dávala. Ale já ty peníze dostanu a já obratem je dám na nájem. Protože když chci bydlet, musím platit nájem. A majitel, když si dá osm devět tisíc, tak já si nemůžu vyskakovat. Já když vám to nezaplatím jako majitelovi, kam půjdu se dětma? Když děti nedám do školy čisté, tak mi děti odeberou a dají je do pastáku nebo do děčáku a já půjdu kam? Takže tady o tom to je. A to se točíte furt dokola. (Žena, 42 let)

Tady to je všude stejný, možná ještě horší někde jinde. Máme tři místnosti. Já bych jinam klidně šla, ale nemám na to. Všude chtějí kauci. To jsou třeba dva nájmy a na to já nemám. (Žena, 29 let)

Podle úředníku ale existují pronajímatelé, kteří se dokázali přizpůsobit finančním možnostem sociálně vyloučených a jsou schopni kauci za byt rozložit do samotného nájmu. Nájemník platí sice vyšší nájemné, ale může bydlet, jelikož nemusí skládat peníze na kauci, na kterou by nenašetřil. Omezení pouze bývají s velikostí bytů, jelikož doplatek na bydlení je vypočítán podle metrů čtverečních, a nájemníci si nemohou dovolit bydlet ve větších bytech, než je strop. S tímto jsou nespokojeni i moji respondenti bydlící ve velkých bytech, jelikož se jim snížil celkový příjem.

Z rozhovorů vyplynulo, že úředníci nemají mechanismy k tomu, aby donutili soukromé majitele domů ke snížení vysokých nájmu. Podle jejich vyjádření by to znamenalo omezení podnikání a diskriminaci těchto majitelů na trhu s nemovitostmi. Pomohlo by pouze legislativní opatření, jakého charakteru, však respondenti netuší. Sociálně vyloučení Romové nemají ani moc šancí k získání obecního bytu. Těchto bytů je nedostatek, podle slov vedoucí sociálního odboru dokonce jen několik jednotek, jsou malé, a pokud jsou přidělovány sociálně znevýhodněným osobám, tak jsou to samotné matky s dětmi, které by jinak skončily v azylovém domě.

Soukromí majitelé domů neinvestují do jejich oprav, je pro ně pohodlnější ubytovat několik romských rodin závislých na sociálních dávkách. Vlastnictví domu soukromým majitelem ale nemusí automaticky znamenat zamezení integrace sociálně vyloučených do společnosti. Problémem je však rychle se měnící struktura vlastnictví domů a bytových jednotek [GAC 2009]. Další příčinou těžkostí spojených se sháněním nového bydlení jsou předsudky vůči romskému etniku, jež oslabují pozici sociálně vyloučených ve vyjednávání s majiteli bytů. Jejich symbolické vyloučení jim zabraňuje dostat se na stejnou vyjednávací pozici, jakou by měl člověk z majoritní neromské populace.

Víte co, kam půjdeme? Kdo nás vezme? Uvidí černýho, půjdete, oblíknete se hezky. Já, kolik máte dětí? Co jste za národnost? Cigáni. Tak vás strčí takhle do tý osady. A jsme rádi, že tady v tý osadě jsme. (Žena, 42 let)

Jenom nastěhování si jedné romské rodiny do domu o několika bytových jednotkách by pro majitele domu znamenalo potýkání se s nevolí ostatních nájemníků, čemuž se chce majitel logicky vyhnout. Dalším faktorem neochoty pronajmout byt romským občanům je možnost poklesu ceny nemovitosti, proto soukromí majitelé ochotni ubytovat Romy je shlukují do celých domů, již jsou často v nedobrému stavu, ale z důvodu neochoty investovat do jejich rekonstrukce, je pro ně jednodušší ubytovat v nich Romy, kteří jsou ochotní zaplatit mnohem vyšší nájem, než je tržní.

I nájem v komerčních ubytovnách bývá podle Mareše příliš vysoký, proto mají jejich obyvatelé problém našetřit si na nové bydlení, jelikož jim po odečtení nákladů za bydlení zbyde minimum financí, ze kterých nelze našetřit na kauci nutnou k ubytování v klasickém bytě [Mareš 2008]. Toto však není takový případ, jak mi bylo řečeno místními úředníky. V ubytovně L. je nájemné v relativně přijatelné výši, pohybuje se okolo 3 600 měsíčně za osobu ve dvoulůžkovém pokoji. Všichni respondenti z této lokality mi řekli, že je to pro ně ubytování pouze přechodné, dokud si nenajdou nové

bydlení. Bývalý trestanec, jenž je zde ubytovaný firmou, ve které pracuje v rámci sociálního programu dotovaného Evropskou unií, si na situaci na ubytovně nestěžuje a bere ji jako nutnou součást svého zaměstnání, které zde ve městě musí vykonávat, dokud mu neskončí podmíněný trest odnětí svobody.

Další respondent, dlouhodobě nezaměstnaný muž, jenž bere ubytovnu jen jako přechodné ubytování před odchodem do důchodu, vidí tento způsob bydlení jako největší problém jeho současného života. Muž je sice zvyklý na bydlení v ubytovnách a v azylových domech, ale nikdy tento způsob bydlení nepovažoval za dostačující, vždy si podle jeho slov přál se někde usadit, přičemž doufá, že se mu to povede alespoň v důchodu. Na stav ubytovny si však nestěžuje, jeho zkušenosti byly většinou horší.

Já jsem po rozvodu zvyklý na ubytovny, jestli znáte T. V. a Vod., ale to se mi nelíbilo, protože kdo byl zvyklej normálně fungovat a byl zvyklej na nějakou hygienu, tak tohle byla totální špatenka. Takže jsem rád, že je tohle jenom přechodný, protože příští rok jdu do toho důchodu. Já jsem se byl podívat i do azyláku v P. a to bylo hrozný. Tohle je oproti tomu malej hotel, exkluzivní, bomba. Já skutečně můžu porovnávat mezi čtyřma a tohle je super. (Muž, 53 let)

3.4. Pocit nespravedlnosti jako důsledek nízké informovanosti sociálně vyloučených

Mezi vyloučenými je cítit pocit nespravedlnosti při posuzování jejich situace sociálními pracovníky a úředníky. Kvůli nedostatečné informovanosti o systému vyplácení sociálních dávek a sociálním systému obecně vzniká u sociálně vyloučených frustrace a pocit ukřivděnosti, jelikož respondenti nevědí, podle jakého principu se úředníci rozhodují, a proč je u někoho rozhodnuto jinak, než je tomu u nich.

Neříkejte mi, nás je tady asi 60, že vezmou 60 lidí a jdou na sociálku. Mezi našima se to rozkřikne. Jdeš do technických? Nejdou, mně sundaj jenom 500. Proč jemu 500 a mně všechno? Kde je pořádek? (Žena, 42 let)

Někteří respondenti si díky své nedostatečné znalosti fungování státních institucí myslí, že úřednice si mohou rozhodovat podle svého uvážení. Je to vidět na příkladu ženy neschopné pochopit, proč jí byla udělen mimořádný příspěvek na novou pračku nižší, než tomu bylo u někoho jiného.

Takže se sociálka přijde podívat, pak jdete a někomu schválili 2000, někomu 5000, ale někomu třeba schválili 300!! No podle čeho to určovali? (pobaveně) A jsme tady. Podle sebe. My to nevíme, podle čeho. (Žena, 29 let)

Podle respondentů z řad úředníků je vyplácení sociálních dávek a příspěvků na bydlení dáno jasným manuálem, jenž vylučuje subjektivní rozhodování o vyplácení dávek. K tomu ještě mají úřednice k dispozici počítačové aplikace, jež jsou určeny pro výměry příspěvků.

Oni tomu nerozumí. V tom rozhodnutí to přesně mají, jenže oni to rozhodnutí neumí přečíst. Pak chodí sem a naše holky jim to zase překládají. (pracovnice OSV)

Nízká informovanost se projevuje i ve vztahu k sociálním službám fungujících ve městě buď pod záštitou odboru sociálních věcí či neziskových organizací. Pokud respondenti o takových službách věděli, tak většinou z doslechu nebo sice měli alespoň ponětí o existenci některých domů ve městě, kde se poskytují sociální služby, ale nevěděli, o jaké služby se přesně jedná. Respondenti většinou znali azylové domy pro muže nebo pro matky s dětmi, i když s nimi neměli přímou zkušenost. Také znali rodinné centrum fungující ve městě, ve kterém ale nikdy nebyli. Naopak o nízkoprahovém centru pro děti neměl ani jeden respondent ponětí, většinou si ho pletli s jinými podpůrnými organizacemi, jako je například dům mládeže.

Pocit nespravedlnosti se projevovat u respondentů i při vyprávění o tom, jak je na Romy a sociálně vyloučené nahlíženo školními institucemi. Jedna respondentka nemůže pro svoji nejmladší dceru sehnat školku, což je problém, který se netýká jen sociálně vyloučených osoby, ale i většinové populace. Respondentka si však myslí, že je rasově diskriminována a že nabídka umístění její dcery do speciální školky nemá jiný než rasový význam.

Chodili jsme všude a už vlastně rok a půl sháním školku. Ale prej je všude plno, že se mi ozvou. Ale ještě se mi neozvali. No a paní psychologka jí navrhla aspoň do tý zvláštní, no. Já nevím, co to je za školku. Ale proč by měla jít hned do zvláštní? Už ji budou potom jenom odsuzovat. Pak i na základní školu půjde jako do zvláštní. Oni říkají, že tady rasismus není, ale je. Rasismus tady je taky. Proč ty děti cpou furt do zvláštní školky? Protože to je cigánská škola ta zvláštní. Tam uvidíte ze sta dětí třeba dvě bílý. A když se tam dostanete, tak už se z toho nevyhrabete. Jak pak ostatní koukají na někoho, kdo chodí do zvláštní? Ten člověk už je ztracenej. (Žena, 29 let)

Speciální školka ve městě ale podle expertního rozhovoru s pracovnící odboru sociálních věcí je opravdu ochotna umístit dítě, které se nedostalo do běžné mateřské školky z kapacitních nebo jiných důvodů. Je to děláno jako projev dobré vůle, aby dítě mohlo chodit aspoň do nějaké školky a nemuselo zůstat s matkou doma. Pocit nespravedlnosti, který má respondentka, je tedy pouze produktem nízké informovanosti,

mající možné kořeny v neschopnosti zpracovat informace, jež jsou jí nabízeny nebo také v pocitu respondentky cítící předem nedůvěru a skepsi ke státním pracovníkům založený na předchozí špatné zkušenosti. Rasismus je pak první věcí, která ženu napadne, když si hledá důvody, proč je s ní zacházeno takovým způsobem, i když nemusí být založen na reálných argumentech.

Ne všichni sociálně vyloučení ale měli stejný pohled na přístup vzdělávacích institucí. Podle respondentky, jež má své oběti na základní škole, se přístup učitelů a ředitelů škol odvíjí od přístupu rodičů a je potom jedno, zda je rodič sociálně vyloučený, romského etnika či jinak odlišný od majoritní společnosti.

Když učitelka bude vidět, že ta matka spolupracuje, že to uvidí, tak se taky bude chovat k vám jinak. Já to vidím, kluk je čtyřkař, ale není pěťkař. A tady ta jde s vyznamenáním. A kdybych se na kluka vykašlala a dala ho zvláštní, kde by byl? Ale musí být snaha. Dneska i cigánský děti jsou chytrý, ale musej to ty rodiče chytit včas. A když to nechytí a budou chlastat nebo chodit za chlapama, tak to ne. A můžou bejt i případy, že jsou rodiče, který daj dítě do zvláštní jen proto, aby to dítě mělo školní docházku a oni dostávali dávky. Jim je jedno, jestli to dítě bude chytrý nebo ne. ...Ale záleží to prostě na rodičích. Co nás rodiče naučili, tak my dáváme zase našim dětem, to je generace za generací. A když je to jejich rodiče nenaučili, tak oni to přece nemůžou naučit svoje děti. Jsou třeba takoví, že si řeknou, že je to rodiče nenaučili a chtěj, aby se to naučili aspoň jejich děti, ale těch je hrozně málo. (Žena, 42 let)

Z tohoto úryvku rozhovoru je vidět, že sociálně vyloučení jsou schopni sebereflexe a kritiky do vlastních řad. Není tedy možné generalizovat sociálně vyloučené podle několika případů, které se opravdu nechtějí vymanit ze své situace nebo již úplně rezignovali. Respondentka se zmiňuje také o předávání svých znalostí dalším generacím. S tím souvisí také reprodukce chudoby, o které psal Oscar Lewis, a která uvádí, že bída se reprodukuje z generace na generaci tím, že člověk adaptovaný na sociální vyloučení své návyky přenesl i na svoje potomky [Lewis 1966]. I proto je pak pro sociálně vyloučené obtížné se ze své situace vymanit, jelikož jim chybí socializace v běžném prostředí pro majoritní společnost. Děti, jež jsou socializovány odmala ve vyloučeném prostoru, si osvojují základní mechanismy potřebné pro přežití, ale vylučující se s integrací do většinové společnosti [Social Exclusion Unit 2000]. Tímto způsobem vzniká generační past, do které se vyloučení dostávají, a ze které sami nevidí cestu ven.

3.5. *Komunikace mezi sociálně vyloučenými a úředníky*

Z rozhovorů vyplynulo, že pro většinu sociálně vyloučených jsou vztahy s úředníky na bázi povinnosti vůči autoritě podrobit se jí, v opačném případě by riskovali ztrátu sociálních dávek jako formy jejich mnohdy jediného příjmu.

My musíme mít krásný vztahy, ať je to, jak je to, protože nás platí sociálka. I když nejsme spokojeni, ale neuděláte s tím nic. Víte co, dohadovat se nemůžu, protože fízlaři přijedou, odvezou mě a mám to za pět set. Takže já s nima komunikuju tak, jak se dá. Já když se budu rozčilovat, tak si jenom ublížím. Jako já si nemůžu stěžovat. Já zaplatím nájem, já jim to tam ukážu, dostanu za děti alimenty, nebo přijdu, že jsem nedostala. Já s nima jako nemám problémy, to ani nejde. (Žena, 53 let)

Ten úřad je vždycky jako nějaká autorita, která rozhoduje o tom, jestli zůstanou děti v rodině, jestli dostanou dávku a oni mají povinnost tam nosit ty účty, že tu dávku nezneužívají a že ten nájem platí. Mají povinnost dávat další, další a další žádosti. Takže já myslím, že ten vztah jejich k úřadu je takový čistě školní. (pracovník neziskové organizace)

Nutnost podvolit se vůli úředníka je zřejmá z rozhovoru s respondentkou, která si musela udělat rekvalifikační kurz, jinak by jí hrozilo vyřazení z registru uchazečů o zaměstnání.

Já jsem chodila jako aktivní maminka, mně nepropláceli nic. Já jsem to musela vzít, protože bych jinak byla bez peněz. Byla jsem od 8 do 12. Myslíte, že musím být vzdělaná, abych si mohla sama napsat životopis? Já si myslím, že v dnešní době ne. Možná to bylo kdysi dávno, když se někdo neuměl podepsat. Přečíst si to umím a svůj životopis si umím taky napsat. Od jakýho roku jsem vyšla základní školu, kde jsem byla a co jsem dělala. A já jsem z toho neměla ani korunu, ale splňovala jsem pro úřad práce to, že jsem to musela vzít. Nemůžu to odmítnout. Ale to, že mi řekli, že když to odmítnete, tak nebudete brát ani korunu, to už je v papírech smazáno. Tam je dodatek, že vy jdete dobrovolně. (Žena, 42 let)

Tato závislost na pomoci státu a úřadů vyloučeným nedovoluje býti proti úředníkům a sociálním pracovníkům v opozici. Tím by vzniklo riziko ztráty sociálních jistot a posléze i z toho plynoucí odebrání dětí. K tomu mají respondenti pocit, že úředníci státní správy neberou jejich problémy vážně a dostatečně se jimi nezaobírají. Naproti tomu sami úředníci zdůrazňují ochotu zabývat se problémy lidí, kteří je přijdou

požádat o pomoc. Pokud by takový člověk, bez ohledu na rasu, požádal o pomoc, jsou prý vždy připraveni poskytnout komplexní péči, jež se dotkne všech problémů klienta.

Já bych jim na tom úřadě nejradši dala ten příspěvek, než tam furt chodit a hádat se s nima, dokládat doklady. Tam čekáte hodinu na chodbě a jste venku za pět minut, hned jsou s váma hotoví. Je vůbec naše problémy nezajímají. (Žena, 29 let)

Pohled na státní úředníky není však u všech sociálně vyloučených stejný, u respondentů z „Osady“ existuje korelace mezi pohledem na úředníky a tím, jak vyloučení chápou informace, jež jsou jim od pracovníků předávány.

My na ně chrlíme ty pojmy, jako že dávka vám přijde poštou ve výplatním termínu. Co to znamená? Na ty lidi se musí strašně jednoduše. Oni rozumí jasnejm pokynům a nejsou úplně blbí, ale jim tu orientaci ve světě, jakou mají, umožnilo taky trošku vedení. (bývalý pracovník OSV)

Já to řeknu slušně, to jsou méně chytrí lidé, intelligence někde jinde, zájem někde jinde a rozhled omezenej. Já je jako nesoudím, nehodnotím, prostě takoví jsou. (pracovnice OSV)

Romové z vyloučených lokalit mají hendikep v jejich vzdělání, jež je většinou pouze základní a mnohdy ani to ne, k tomu je nedostatečné i vzdělávání v rodině, jelikož v ní neexistuje nikdo, kdo by ostatní poučil nebo jim dostatečně poradil.

Já prostě nepochopím podle čeho oni rozdělují ty příspěvky. Oni mi říknou, že nemám na nic nárok. Já mám životní minimum a tím to hasne. (Žena, 29 let)

Sociální izolace romské komunity nedovoluje přijímat pozitivní stimuly z vnějšku skupiny, jež by pomohly vyloučeným lépe se adaptovat na nároky moderní společnosti. I z těchto důvodů Romové z vyloučených lokalit nejsou s to porozumět tomu, co je jim úředníky řečeno a naopak pro úředníky je obtížné předat informace tak, aby je klient náležitě pochopil.

Naopak respondenti, kteří vyrůstali v rodině, kde působily vzdělané autority a jejich větší část života se odehrávala v majoritní společnosti, mají pohled na úředníky jiný, pozitivnější než respondenti žijící celý život mezi sociálně vyloučenými.

Mně se s nima komunikovalo úplně super, na všech úřadech, kde jsem byl, se ke mně chovali dobře. Nejenom tady v Žatci, ale i ve S. nebo D. Vyšla mi vstříc i paní na úřadu práce, jelikož jsem potřeboval být převedenej ze S. pracáku sem do Žatce, tak paní na úřadu, aniž by měl příslušné potvrzení z těch míst, že jsem tam skutečně byl, tak mi vystavila papír pro kolegyni na sociálce. Takže to fungovalo všechno suprově.

Všichni byli strašně vstřícní a v pohodě. K tomu mi sociální pracovnice pomáhají, že mi třeba seženou kontakt na ten bytůvek do S. a podobně. (Muž, 53 let)

Další z respondentů z ubytovny, jenž je po výkonu trestu, na úřad vůbec nedochází a nechává vše za sebe řešit firmu, ve které pracuje v rámci sociálního programu. Podle svých slov od úředníků nic nepotřebuje, naopak se jim radši vyhýbá, jelikož při styku s nimi by mohly vyjít najevo nevyřízené záležitosti z jeho minulosti. Takovýto člověk se zaobírá pouze přítomností, jelikož budoucnost je podle jeho výpovědi nejistá a radši tedy žije přítomností. Tímto způsobem žil celý svůj život a tento způsob uvažování je jednou z příčin jeho kriminální minulosti.

Při vyprávění o vyloučených lokalitách jsou stejně jako ve výzkumu Barbory Vackové často zmiňovány osobní charakteristiky a etnicita jejich obyvatel namísto jejich sociálních podmínek [Vacková a kol. 2011]. Na rozdíl od uvedeného výzkumu ale nejsou tyto charakteristiky tím hlavním, čím by úředníci podmiňovali sociální vyloučení obyvatel města. Samotní úředníci podle rozhovorů jednají se všemi občany bez předsudků a nerozlišují mezi romskými a neromskými klienty, i když jejich osobní názory mohou být odlišné od toho, jak se mají prezentovat v roli sociálních pracovníků.

Je to tak, že klient je prostě klient a my jsme tady od toho, abychom ho vyslechli, pomohli mu a podpořili ho. Nesoudíme, protože si myslím, že nám to nepřísluší. Jestli si za to může sám nebo nemůže, to přece není otázka dne. Otázka dne je, jestli je v průseru, a co s tím. A můžeme si o tom myslet svý, ale myslím si, že jsou všichni ti pracovníci schopni oddělit profesní hledisko od osobního. (pracovnice OSV)

Limitem mého výzkumu je však to, že jsem neprováděl pozorování, jak se chovají úředníci ke svým klientům v praxi. Toto pozorování jsem neprovedl proto, že jsem byl omezen časovými podmínkami na odevzdání práce a také proto, že by úředníci pod mým dohledem mohli jednat jinak, nežli jednají běžně bez dohledu jiné osoby, jež by jejich chování hodnotila.

3.6. Sociální vazby uvnitř lokalit

Sociální vazby uvnitř lokality „Osada“ jsou založeny na příbuzenské rovině a nutnosti si navzájem pomáhat. V lokalitě žije 8 rodin, za rodinu je prakticky považována nukleární rodina. Rodinné vztahy jsou ale v lokalitě provázanější.

Mně pomáhá mamka, mně pomáhá ségra a hotovo, mám klid. My jsme zvyklí. Já když nemám co jíst, tak nepůjdu a neřeknu, že mám hlad. Když udělá ségra oběd, tak já vím, že přijdu a vím, že ona mým dětem dá. Přijde ségra a já dám jejím dětem, její

holce. Já řeknu, že nemám boty pro holku, ona přijde a řekne, že tady jsou, že jsou její holce malý. My si tady navzájem pomáháme. (Žena, 29 let)

Podle vyjádření respondentů lokalita funguje jako menší komunita vzniklá na základě příbuzenských vztahů. Tento fakt se shoduje s výzkumem agentury GAC, podle kterého obyvatelé sociálně vyloučených lokalit většinou nesdílejí vědomí skupinové identity, pokud není skupina pospojována příbuzenskými vztahy [GAC 2006a]. Heterogenost vyloučených lokalit bývá dána různým původem jejich obyvatel, již jsou často přistěhovalci z různých koutů země nebo dokonce ze zahraničí. To však není případ mnou zkoumané lokality, jež je formována dlouhodobě na principu romské velkorodiny. Podle toho, že lokalitě říkají její obyvatelé „Osada“ je zřejmé, že ji berou jako svoji pevně ohraničenou oblast, i když jsou v těsném sousedství jiné domy, ve kterých bydlí většinou neromské obyvatelstvo. Obyvatelé lokality si pomáhají navzájem, jelikož je k tomu nutí jejich životní situace vyplývající z jejich sociálního vyloučení. Musí kooperovat společně, jinak by nemohli dlouhodobě přežít, jelikož nemají vazby na jiné obyvatele města, kteří by jim pomohli, a pokud je mají, jsou to většinou lidé ve stejné situaci, jako jsou oni.

Jak je to jinde, třeba ti křováci jak jsou, to vám říct nemůžu. Já to беру podle mojí rodiny. (Žena, 42 let)

„Křováky“ jsou myšleni podle respondentů ti nejhorší sociálně vyloučení, kteří nemají zájem starat se o svoje děti, jsou často závislí na alkoholu a hraní automatů.

Mezi obyvateli ubytovny L. jsou vztahy naprosto odlišné od romské lokality „Osada“. Je to dáno charakterem bydlení, jež je pouze přechodné a obyvatelé ubytovny nemají tedy potřebu navazovat silnější sociální vazby. Naopak se starají spíše sami o sebe, jelikož neznají ostatní ubytované a necítí k nim důvěru.

Člověk se v rámci nějakých vztahů musí bavit s kýmkoliv. I když by ani mnohdy nechtěl, protože nechce s jistými lidmi přijít do styku. I tady bydlí hodně cikánů, ale vztahy máme většinou v pohodě. Já mám na pokoji mladýho kluka, ale ten je věčně v háji. Ten se ráno sbalí a jede někam za svojí ženskou, takže je u ní. Já se teda snažím tady před lidma a před ním moc neotvírat a hledím si svého, pak se mi problémy vyhnou. (Muž, 53 let)

3.7. Funkce prostředníka mezi sociálně vyloučenými a státní autoritou

Lidé z „Osady“ se ani nespolehnou na pomoc prostředníka z řad romského etnika. Prostředníka pro komunikaci s úřady by sice uvítali, jelikož by s pracovníky mohl

komunikovat na stejné úrovni, na rozdíl od sociálně vyloučených, kteří vstupují na úřad v „ponižené pozici“, ale nevidí šanci, že by takovým prostředníkem byl sám Rom.

Já vám to řeknu narovinu, dneska se cigán dostane vejš a je to jedna a ta stejná pakáž. Dneska je taková doba, když budu dole a dostanu se někam, a můžu být Romka, ale budu se chtít někam dostat mezi bílýma, tak ze začátku jim budu pomáhat, abych se dostala do nějaký lajny, ale když se dostanu za ní a budu mít nějakých 30.000, tak se pak rozmyslím, jestli ti mám pomáhat. Já ti pomůžu, ale přizpůsobím se tý většině.
(Žena, 53 let)

Podle sociálně vyloučených Romů se nenajde nikdo stejného etnika, kdo by bylo ochoten jim pomoci. Sociální mobilita takového Roma, jenž by byl integrován mezi většinovou společností, by zabránila tomu, aby jim pomohl, jelikož by tím riskoval návrat zpět mezi ostrakizované. Obyvatelé lokality proto nevěří, že by se někdo takový mohl objevit.

Jako prostředník mezi vyloučenými a úřady mohou fungovat pracovníci neziskových organizací, ti však, podle mých rozhovorů s nimi, cítí, že to není vždy pro dobro věci.

Někdy... záleží fakt na těch pracovnících na úřadu práce, kteří tam sedí a rozhodují, tak někdy působíme jako takový element, který jim přišel (sociálně slabým) pomoci ten stát ještě víc podojit. Že my tam vlastně neplatíme za ty partnery, za ty kolegy, sociální pracovníky, ale za ty prudiče **(Pracovník neziskové organizace)**

Prostředník se musí podle výpovědí chovat k úředníkům diplomaticky, aby neúmyslně neuškodil svému klientovi. Spíše je někdy snazší a účinnější naučit vyloučeného vyjednávat s úředníky a na taková setkání ho předem připravit, neboli dodat mu informace o možných nárocích a o tom, jak má s úředníkem jednat. Zkušenost pracovníků neziskových organizací s úředníky je však různorodá a odvíjí se většinou od osobnostních charakteristik úředníků. Zkušenost s žateckými úřednicemi a pracovníci sociálního odboru vyšla z rozhovorů pozitivní.

3.8. Řešení problému sociální exkluze a vyloučených lokalit

3.8.1. Přístup obcí k politice sociální inkluze

Z rozhovorů jsem zjistil, že obce nemá politiku zaměřenou specificky na sociální začleňování, ale bere ji jako součást pomoci rodinám v krizové situaci. Pomocí šetření v rodinách, které si zažádají o pomoc, se za kooperace úředníků, sociálních pracovníků

a neziskových organizací zjistí potřeby rodiny a její problémové body, podle kterých každý odborník navrhuje řešení. Dále pak za pomoci dotovaných projektů jsou klientům nabízeny sociálně aktivizační služby, jež mají za cíl aktivizovat rodiče a postupně přenést zodpovědnost na ně. Podle úředníků se některé rodiny nechají aktivizovat pouze krátkodobě, ale někteří si aktivitu udrží a povede se je zapojit zpět do života běžné společnosti. Romští klienti se ale do této koordinované pomoci příliš nezapojují z několika možných důvodů. Podle úředníků je jedním z nich neochota podrobit se dohledu sociálních pracovníků, jež mají dohlížet na průběžné dodržování povinností. Tato neochota je dána ztrátou vůle řešit své problémy, jež se postupem času nashromáždily. U sociálně vyloučených občanů se projevují psychické následky sociálního vyloučení, jež jsou důsledkem dlouhodobé nezaměstnanosti, neúspěchem na trhu s bydlením a celkovým neúspěchem v životě [GAC 2006 a Košatková 2008]. Vyloučení rezignují na splácení dluhů, jsou apatičtí vůči všem problémům a radši si je vůbec nepřipouští. Jednodušší je vyhnout se možným následkům, buď vyhýbáním se úřadům a věřitelům, nebo odstěhováním se na jiné místo, kde je záruka anonymity.

Když by někdo přišel na ten odbor a řekl, že už toho má dost, že to chce řešit, že má problémy, a to je většinou ohromná kumulace problémů, tak mu řeknou, že jo, že to s ním proberou. Tak on je první den jako happy, že se mu někdo věnuje, ale pak zjistí, že on vlastně žil na osmi místech, a že doteďka ho vlastně nemohli dohnat, a teď, jak se to řeší, tak to na něj doléhá, on si to uvědomuje, a jako ten kuřák sáhne po té cigaretě, protože ten člověk najednou zjistí, že to je tak pracný, tak zbytečný a tak zdlouhavý, že to není schopen domyslet a dohlédnout na konec a vůbec nevidí důvod, proč by to měl teda dělat. A zase uteče zpátky. (bývalý pracovník OSV)

Oni nemají žádné návyky, ani nemají žádné povinnosti, jako že musím vstát a jít do práce, nebo dostanu peníze a musím si to spočítat tak, abych s tím celý měsíc vyžil. Většinou každé zabere a za dva dny to vzdá a jsou bez koruny. (Sociální pracovníce)

Všechny sociální služby neobstarává město, služby, které již nejsou v jeho kompetenci, se předávají neziskovým organizacím, které jsou často dotovány z evropských projektů a specializují se na určitý druh pomoci. Mezi služby poskytované sociálně vyloučeným osobám a lidem v nouzi, patří například výuka finanční gramotnosti, jelikož mnohdy nízké vzdělání vyloučení neumí disponovat s penězi, které jsou jim svěřeny, což je jeden z důvodů, proč se dostávají do dluhových pastí, ze kterých se pak znovu za pomoci sociálních pracovníků a neziskových organizací složitě dostávají. I zadluženost může být způsobena apatií vyvolanou bezvýhodnou situací,

kdy lidé dávají přednost koupi statusových symbolů před hrazením každodenních potřeb [GAC 2006]. Nejčastěji je však zadluženost způsobena vysokými náklady na bydlení, různými závislostmi nebo půjčkami od lichvářů s vysokým úrokem.

Problém vyloučených lokalit, ať už se jedná o celé čtvrti nebo v případě malých měst o jednotlivé domy, je řešen v rámci komunitních plánů měst, již jsou vytvářeny na základě provedených SWOT analýz na jednotlivá témata, kterými se má plán zabývat, a která identifikuje obec v součinnosti s neziskovými organizacemi jako stěžejní. Problematika sociálně vyloučených občanů je v komunitním plánu města Žatce zahrnuta pod tématem zabývajícím se občany v přechodné krizi. Já jsem provedl rozhovory s odborníky z řad zaměstnanců státních úřadů i neziskových organizací, kteří se na vytváření komunitního plánu podílejí a pravidelně ho aktualizují.

Co je živý prvek sociální politiky města, tak to je komunitní plánování. Ony se scházejí pracovní skupiny a teď jsme se dohodli, aby se kvůli efektivnosti spojily. Jsme se rozhodli, že spojíme skupinu Rodina a Krize, protože i ty sociálně vyloučení se pohybují v těch rodinách a v takovýchto strukturách. Tam se směřují preventivní služby, a jako vyhodnocovat, která rodina je ještě „normální“ a která je krizová, je to obtížný, proto necháme v názvu to slovo Rodina. (bývalý pracovník OSV)

V novém komunitním plánu bude spojena problematika občanů v přechodné krizi s rodinnou problematikou, jelikož sociální pracovníci mají pocit, že je obtížné identifikovat občany v krizi a spíše se zaměřit na celé rodiny.

3.8.2. Přístup komunálních politiků k sociálnímu vyloučení

Přístup komunálních politiků k sociálnímu začleňování je podle sociálního pracovníka velmi opatrný, jelikož integrace romského etnika, jakožto největší skupiny nejvíce postižené sociálním vyloučením v ČR, je citlivé politické téma. Citlivým tématem je především z důvodu neoblíbenosti romské menšiny mezi českou populací, což vyplývá z řady provedených šetření [CVVM 2014]. Z důvodu nasbírání politických bodů se proto politici, jak říká bývalý vedoucí odboru sociálních věcí, pohybují ve svém jednání mezi dvěma extrémy, mezi represivním a liberálním přístupem, přičemž podle mého respondenta není ani jeden dobrý. Represivní přístup potlačuje lidská práva a druhý zase není moc dobře uplatnitelný v praxi. Tvrďší přístup můžeme vidět například v přístupu bývalé primátorky Chomutova paní Řápkové nebo v případě řešení situace vsetínských Romů senátorem Čunkem.

Zlatá střední cesta, no, ale těžko se hledá. A navíc je to oblast, která je bolestivá, pro politiky nenese žádné efekt. Jednej efekt, kterej můžete s cikánama mít, a to pár politiků předvedlo, třeba pan Čunek a další, na tom se dá udělat slušná kariéra, ale musíte být brutálně proti. Oni vidí maximálně na konec volebního období, oni politici taky žijou dneska jak ti cikáni, z ruky do huby. Je to prostě o nastavení nějakých tvrdých pravidel, do jistý míry to má i opodstatnění, já jsem po mých zkušenostech zastáncem toho, že tyhle věci se musí řešit efektivní a opravdu promyšlenou kombinací preventivních, pomocných a taky represivních opatření. Je otázka, kolik jakých ingrediencí přimíchat. Oni se často chtějí před občany stavět s tím tvrdým přístupem, ale ten sám o sobě nefunguje. (bývalý pracovník OSV)

Když jsem se úředníků dotazoval na to, zda vychází z vládních koncepcí, které se sociální inkluze nebo integraci Romů do společnosti zabývají, bylo mi řečeno, že těchto koncepcí je sice velké množství, ale nejsou uplatnitelné v praxi, přičemž neexistuje nikdo, kdo by dohlížel na jejich dodržování. „Současný stav je tak do značné míry dán neexistencí systematické, koncepční, kapacitní a finančně věrohodné podoby integračních programů, která by měla šanci na praktickou realizaci i na získání politické a veřejné podpory“ [GAC 2006a: 92]. Dalším problémem těchto koncepcí je podle rozhovorů to, že se velmi často mění podle toho, jaká vláda je zrovna u moci. Neexistuje tudíž jedna komplexní koncepce, jež by byla uplatnitelná v praxi a podle níž by se úředníci rozhodovali. I proto si vytvořili vlastní komunitní plán, který má vycházet z lokálních problémů a je tvořen aktéry přímo v obci působícími.

Tvrdí přístup k sociálně vyloučeným osobám, jak o něm hovoří respondent, probíhá především na úrovni komunální politiky. Z nejvyšších politických míst sice občas také zaznívají výzvy k radikálnímu řešení situace, ale plynou většinou pouze od marginálních politiků, jež chtějí získat jednoduše politické preference a dostat se do povědomí občanů. Vládní programy a koncepce jsou prointegrační, ale špatně se implementují, jelikož se dostávají do rozporu s komunálními politickými zájmy a možnostmi [Gabal, Víšek 2010]. Komunální politici těžko získávají politické body na integrační politice Romů a sociálně vyloučených, naopak represivní tvrdá politika „nulové tolerance“, jako tomu bylo například v Chomutově, je politicky atraktivní a získává voliče nespokojené se současným stavem [Socioklub 2009]. Největšími současným problémem implementace integračních programů (NAPSI apod.) je tedy decentralizace řízení sociálních politik, kdy bychom mohli říct, že pravá ruka neví, co dělá levá.

3.8.3. Zapojení dlouhodobě nezaměstnaných do pracovního procesu

Ve většině zkoumaných lokalit agenturou GAC byla míra nezaměstnanosti mezi 90 – 100 %. Dlouhodobá nezaměstnanost má na obyvatele vyloučených lokalit dopady v podobě materiální chudoby, vyloučení ze sociálního a ekonomického života společnosti a také v podobě psychických následků. Všechny tyto dopady vedou k obtížnému začlenění obyvatel vyloučených lokalit zpátky na trh práce a do běžného života. Vyloučení provádějí sezónní a příležitostné práce, a pokud nemohou sehnat ani takovou práci, uchylují se k alternativním životním strategiím [GAC 2006a].

Sociálně vyloučení se pohybují v tzv. pasti nezaměstnanosti, jelikož jejich příjem ze sociálních dávek je mnohdy vyšší než potenciální příjem z práce určené pro lidi s nízkou kvalifikací, jakými většina sociálně vyloučených je. Sociální systém je tedy špatně nastavený a demotivující [GAC 2006a]. Toto se mi naplno potvrdilo z rozhovorů s úředníky, přičemž i tento fakt je zahrnut v městském komunitním plánu.

Je prostě špatně nastavenej, ten systém. Dokud se jim ty dávky budou vyplácet, nebo budou srovnatelný s tím ráno vstávat, zajistit děti a jít do práce... Když mám to samý na dávkách, tak proč bych potom vstával? Není to motivující. Ten systém dávek je špatně nastavenej, je strašně lehce zneužitelný a jim se fakt nevyplatí jít pracovat.
(pracovnice OSV)

Bývalý vedoucí odboru sociálních věcí viděl jako jedno z řešení problému situace sociálně vyloučených obyvatel v obci veřejnou službu. Spatřoval v ní výchovné prvky, které donutí člověka něco dělat, i když se mu nechce, a ten člověk pak postupně získá pracovní návyky a může se zapojit do trhu práce. Tento pohled se však neshoduje s pohledem mnou zkoumaných respondentů.

A pak ve finále já jsem tam skončila a strčili mě do technických služeb, a abych brala!!!, tak mě tam strčili na 30 hodin zametat. Bílí tam nešli, jdou tam jenom černý. A když jsem se na to obrátila, proč. Když jsem jí řekla: Dejte tam vašeho bílýho, já tam nepudu. Nepůjdete, nebudete mít ani korunu. Co jsem měla dělat? Kde budu bydlet? Tak jsem šla, vzala jsem si vestu a to nám nedali boty, šla jsem a zametala jsem. Já jsem v technických službách dělala zadarmo, mě to proplácela sociálka. Takže já jsem byla v minusu. Děti do školy, když jsem šla k rodičům, tak jsem jim taky musela dát na oběd, aby uvařili, to jinak nejde. Ted' moje svačina, neberu cigarety, když je nebudu mít, nemusím. Ale když půjdou lidi si na svačinu, já přece nemůžu stát venku. Ted' domů

rychle uvařit, takže já jsem byla v minusu. Ale šla jsem dobrovolně (ironicky). Tam ti to řeknou na rovinu, nepůjdete, jste bez peněz. (Žena, 42 let)

Respondentka nespátřovala na veřejné službě nic, co by jí mělo obohatit ať už po stránce finanční nebo stránce nastolení ztracených pracovních návyků, což vidí jako největší plus veřejné služby bývalý ředitel odboru sociálních věcí. I když se práce ve veřejné službě promítla na zvýšené výplatě sociálních dávek, kvůli výdajům na stravu a ztrátu volného času dříve využitého na vaření pro své dvě děti, končila na konci měsíce s menším množstvím peněz než před veřejnou službou. Zároveň ji vadilo, že se služba tváří dobrovolně, ale bez souhlasu s touto prací by se ocitla na existenčním minimu. Touto povinností veřejné služby se i zabýval Ústavní soud České republiky a z jeho rozhodnutí byla nálezem z 27. 11. 2012 zrušena. Dnes fungují pouze veřejně prospěšné práce, které jsou dobrovolného charakteru a jsou placené. Před touto veřejnou službou se pracovala respondentka na plný úvazek jako uklízečka. Toto zaměstnání jí však finančně nepokrývalo všechny náklady.

Já jsem dělala v pekárně. Na to, že jsem byla samoživitelka, tak jsem si práci našla jako uklízečka. Já se za to nestydím. A dneska bych tu práci brala. A co z toho, když jsem byla jako samoživitelka, když jsem od nich nebrala ani korunu a můj výdělek byl 9000. Děti mi chodí dolů do normální školy. Takže kde jsou potřeby? Kde je svačina? Kde je divadlo a tak dále? Děti nemůžu nechat doma. Takže jsem si chodila půjčovat a byla jsem na tom ještě bitá. (Žena, 42 let)

Žena nebyla schopna pokrýt náklady na bydlení a na rodinu z platu, který dostávala za práci uklízečky v pekárně. Musela si proto půjčovat a zadlužit se, což se jí v dlouhodobém horizontu nevyplatilo, a proto se rozhodla radši být bez práce a na sociálních dávkách, ale s reálně vyšším příjmem, než měla v předchozím zaměstnání. Problém u sociálně vyloučených je proto i nedostatečný příjem z nízké kvalifikovaného zaměstnání, jenž se nevyrovná příjmu ze státní sociální podpory a ze sociálních dávek. Špatně nastavený systém sociálních dávek snoubící se s vysokými náklady na bydlení nedovoluje sociálně vyloučeným občanům pracovat ani na nejnižších pozicích. Přičemž i na tyto nízké pozice se v rámci proběhlé ekonomické recese není snadné dostat. Z rozhovorů také vyplynulo, že Romové mají nevýhodu při hledání práce i v generalizaci celé jejich etnické skupiny na základě jednoho či více problémových případů, ke kterým by u neromského žadatele o práci nedošlo.

Z rozhovorů s vyloučenými bydlícími na ubytovně vyplynulo, že se potýkají s odlišnými problémy na trhu práce než vyloučení Romové. Například jeden respondent

je po zranění nohy, a proto se prý stále nemůže zapojit do pracovního, i když by chtěl. Další respondent je zaměstnaný ve firmě, jež bere pracovníky v rámci sociálního programu na pomoc bývalým trestancům. Tento muž je zde zaměstnán od léta 2013, je placen od hodiny, přičemž pobírá pouze 50 Kč/h. Tato mzda mu ale stačí, jelikož pro něj, člověka po výkonu trestu, je prakticky nemožné sehnat slušnou práci. Muž se zkoušel ptát i svých známých, kteří podnikají ve stavebnictví nebo v jiném příbuzném oboru. Ani tady se však neseťkal s pomocí, jelikož člověka s trestní minulostí si do podniku nikdo nechce vzít z důvodu možného ohrožení pověsti před svými klienty. I podle sociálních kurátorů je největším rizikem pro lidi po výkonu trestu oblast trhu práce a bydlení [Mareš a kol. 2008], jak je tomu u mého respondenta.

3.9. Sociální vyloučení pod vlivem ekonomické transformace

Romští vyloučení občané ve svých rozhovorech často vzpomínali předlistopadový režim, jenž byl pro ně v hodně směrech jednodušší a přehlednější.

Když byli komunisti, tak práce byla. To bylo nejlepší. Jestli byl černej nebo zelenej, když chtěl dělat, musel dělat. Nešel, zavřeli ho. A dneska, klepali, dneska tady mají demokracii. Chtěli demokracii, mají demokracii. K čemu je demokracie? Proč?
(Žena, 53 let)

Za minulého režimu měli dnešní sociálně vyloučení Romové zajištěné bydlení od státu, od něž dostali i práci, která i když se týkala nejnižších pozic, byla jistá, a kdo nešel pracovat, riskoval i uvěznění.

Kterej bílej vezme a zamete? Vždycky byla taková práce pro cigány. Když chceš práci a vidí cigána, tak ti řeknou, že maj plno. Když si to vezmete, popeláři, to byla cigánská práce za komunistů, dneska tam berou nějakých dvacet tisíc, tam cigána neuvidíš. Dneska pojedou vysypávat popelnice bílí. Kdysi dávno, když jsme byli my malí, tak to dělali cigáni. Dělnický práce, popelářský, to všechno bylo pro Romy. Dneska tam, kde jsou dobrý platy, tak neuvidíte cigána. (Žena, 29 let)

Problém se získáním práce ale není jenom etnického charakteru, je to záležitost i přístupu zaměstnavatelů k matkám s dětmi, jelikož v rozhovorech se ukázalo, že existují Romové pracující v místních podnicích na plný úvazek. Když se takový Rom osvědčí, zaměstnavatel nemá důvod, aby se takového zaměstnance zbavoval. Pro matky s dětmi je ale situace těžší, respondentky poukazovaly na nemožnost sehnat práci, pokud mají malé děti.

Respondenti z ubytovny L. také pociťovali rozdíl ve své sociální situaci před a po listopadu 1989. Nezachycení tempa ekonomické transformace v 90. letech je přiblížilo k hranici chudoby, jež je jedním z faktorů sociálního vyloučení [Mareš 2006a].

Teďka po tý revoluci je to pro ty lidi, který jsou na určitý sociální úrovni, jako jsem třeba já, prostě špatný. Já jsem to nezažil za komunistů, že by byly lidi na takový sociální úrovni, jako jsou teď. Možná se to skrývalo, ale já to teď žiju a je to děs běs.
(Muž, 53 let)

Ztráta zaměstnání, nedostatečné přizpůsobení se trhu práce (například respondent pracující deset let v uranových dolech byl uvrhnut na trh práce, kde jeho kvalifikace nedostačovala), se stalo u respondenta příčinou finanční tísně a z ní plynoucí ztráty vlastního bydlení. Tyto příčiny se v kombinaci s povahovými vlastnostmi respondenta, jež byly dány jeho výchovou v nestabilním prostředí, vyústily v neukotvení se v jednom prostředí, ve kterém by si respondent budoval sociální vztahy, ale v neustálé **migrování** za dostupným bydlením v ubytovnách nebo ve vyloučených lokalitách.

Já jsem dělal v dolech a potom, když jsem skončil v 92., jsem se rozved, neměl jsem najednou rodinu, neměl jsem byt a tak jsem začal po republice pendlovat po firmách. Půl roku jsem dělal třeba v drůbežárně ve V., kde jsem měl ubytovnu, pak třeba T. V., tam jsem byl taky na ubytovně. Ale to byly ubytovny od podniků. Já jsem toho prošel hrozně moc, mám dokonce někde seznam. Kde jsem získal práci i s ubytovnou, tak tam jsem nějakou dobu pobyl. (Muž, 53 let)

Závěr

Bakalářská práce ve své teoretické části poskytuje přehled, jak vznikl koncept sociální exkluze, jak je definován, jaké jsou formy sociální exkluze a kdo je jí nejvíce v České republice ohrožen. Empirická část se zabývá rozhovory s respondenty z řad lidí obývajících sociálně vyloučené lokality v městě Žatci a pracovníků, státních a z neziskových organizací, jež se podílejí na vytváření a uplatňování inkluzivních politik ve městě. Vymezení sociálně vyloučených lokalit v mé práci vychází z výzkumů agentury GAC pro českou vládu a Sedláčkové, jež nebere v potaz velikost vyloučené lokality, ale především její funkci a stav [GAC 2006a; Sedláčková 2007]. Toto vymezení se liší od toho, jak vyloučené lokality vidí sami sociální pracovníci, kteří takto definované lokality zaměňují za tzv. „špatné adresy“.

K definici vyloučených lokalit výše zmíněnými autory se kloním proto, že i samostatné domy splňují charakteristiky vyloučené lokality, jako je koncentrace sociálně vyloučených osob, nízká kvalita bytového fondu nebo špatná propustnost mezi lokalitou a zbytkem obce. Zredukování vyloučených lokalit, i když malého měřítka, na adresy vyloučením ohrožené lze chápat jako snahu zmenšit sociální problém, jenž v obci existuje. Tento přístup může být podceňováním problému existence vyloučených lokalit v obci, jehož nedostatečné řešení může mít za důsledek vznik dalších potenciálních vyloučených lokalit a narušení sociální koheze obce. Řešením tohoto problému by mohlo být například přesné nastavení měřítek, jak je sociálně vyloučená lokalita definována, podle kterých by se obce řídily, a která by zabránila svévolné charakteristice vyloučených lokalit.

Obyvatelé vyloučených lokalit identifikují špatné bydlení po nedostatku financí jako svůj největší problém. Respondenti i přes svoje snahy nemohou sehnat lepší bydlení, než jaké mají teď. Je to dáno nedostatkem financí a v případě Romů také stigmatizací, jež je vylučuje z běžného trhu s byty. Stát a obce by měly důkladně dohlížet na to, aby byl zajištěn přiměřený standard bydlení, především co se týče hygieny, elektroinstalace a infrastruktury. Sociální pracovníci a úředníci obcí by proto měli častěji vstupovat do terénu, kontrolovat technický stav bydlení v sociálně vyloučených lokalitách a aktivně vyhledávat případy protiprávního postupu pronajímatelů v sociálně vyloučených lokalitách, což se dle mých zjištění v současnosti neděje. Pokud vysoké nájemné, jež je mnohdy účelově nastaveno soukromými majiteli domů, přivádí nájemníky do finanční pasti, je nutné, aby město zajistilo sociální bydlení určené sociálně potřebným jedincům a rodinám.

Soukromí pronajímatelé vydělávají na sociálně vyloučených, jelikož mají jistotu, že nerozváží nájemní smlouvu kvůli nemožnosti sehnat lepší bydlení za přijatelnější cenu. Pokud by smlouvu přece jen rozvázali, přišli by další jedinci a rodiny ochotné platit vysoký nájem jen proto, že by měli zajištěno stálé bydlení. Deklarovaná ochota pronajmout byt prakticky komukoli přivádí do obce migranty z různých míst republiky, jež jsou podle provedených rozhovorů s experty příčinou vzniku nových sociálních problémů v obci. Nově příchozí na rozdíl od původních Romů nemají s úředníky tak rozvinuté vztahy a jejich motivace, proč přišli do obce, je většinou finanční, nemají v plánu se zde dlouhodobě usadit.

Sociálně vyloučení uvízli ve finanční pasti, do které se dostali kvůli dlouhodobé nezaměstnanosti a vysokým nákladům na bydlení, se díky špatně nastavenému

sociálnímu systému nemají možnost z ní vymanit. Vyloučeným se nevyplatí dělat práce určené pro osoby s nízkou kvalifikací, jelikož příjmy z ní mohou být menší, než je souhrn sociálních příspěvků, které dostávají od státu jako lidé v hmotné nouzi, přičemž nájem nastavené soukromými majiteli jsou tak vysoké, že si člověk nemůže dovolit přijít o příspěvky na bydlení, jež dostává od státu. Nízce placená práce by vyloučené nejenom poškodila finančně, ale i časově, jelikož by se nemohli v takové míře starat o své děti jako doposud. Proto je potřeba revidovat současný systém vyplácení sociálních dávek, z něhož profitují pronajímatelé bytových jednotek. Dalším opatřením by mohla být podpora vzdělávacích programů pro dospělé a rekvalifikačních kurzů, jelikož sociálně vyloučení disponují většinou velmi nízkým vzděláním a kvalifikací.

Pozitivním zjištěním z výzkumu obyvatel sociálně vyloučených lokalit je to, že vyloučená lokalita dokáže fungovat jako menší komunita, v níž je kladen důraz na solidaritu mezi jejími členy. To je podle analýzy romských vyloučených lokalit výjimečné, ale bývá tomu tak v případech, kde je lokalita založena na příbuzenských vztazích [GAC 2006a], jako tomu bylo v jedné z lokalit, jejíž obyvatelé byli předmětem mého výzkumu. V druhé lokalitě, komerční ubytovně, jsou sociální vazby mezi ubytovanými na bázi nutné denní komunikace. Pokud ubytovaní nemusí komunikovat s ostatními, tak to raději nedělají a hledí si svého. Respondenti to vnímají jako preventivní vyhýbání se potenciálním problémům, jelikož nevědí, co mohou od ostatních obyvatel ubytovny očekávat.

Ve vztahu s úředníky byly zjištěny rozdíly mezi romskými vyloučenými a neromy. Zatímco neromští respondenti neměli s úředníky nejmenší problém, romští respondenti berou korektní vztahy jako nutnost k tomu, aby přežili. Jelikož jsou závislí na sociálním státu, nemohou si dovolit být proti úředníkům příliš v opozici. I tak si ale stěžují na nespravedlivé rozdělování sociálních příspěvků. Tyto příspěvky jsou však rozdělovány podle systému, o němž nejsou vyloučení dostatečně informováni. Tato nedostatečná informovanost je pak příčinou pocitů nespravedlnosti a diskriminace, jež sociálně vyloučení Romové zažívají. Nesprávné porozumění informacím je dáno nízkou vzdělaností vyloučených, nedůvěrou vůči úředníkům a také nedostatečným vysvětlením složitého systému vyplácení sociální pomoci ze strany úředníků. Dle mého názoru je třeba zavést důkladné školení sociálních pracovníků a úředníků v komunikaci se svými klienty a využívání prostředníků například z řad zaměstnanců neziskových organizací, jež by, jak plyne z vyjádření z respondentů, sociálně vyloučení uvítali, a kteří by jim mohli pomoci s vyřízením úředních záležitostí, na které sami nestačí.

Použitá literatura

ATKINSON, R. Citizenship and the struggle against social exclusion in the context of welfare state reform. In: *Citizenship and Welfare State Reform in Europe*. London/New York: Routledge, 1999, s. 58-69.

ATKINSON, Rob. Občanství a boj proti sociální exkluzi v kontextu reformy sociálního státu. In *Sborník prací Fakulty sociálních studií brněnské univerzity*. Sociální studia, 2000. Část 5. s. 47 – 65.

BARŠOVÁ, A. Problémy bydlení etnických menšin a trendy k residenční segregaci v České republice. In: Víšek, P. a kol: *Romové ve městě*. Praha: Socioklub. 2002. 97 s.

BERGHMAN, J. Social Exclusion in Europe: Policy Context and Analytical Framework. In: *Beyond the Threshold: The Measurement and Analysis of Social Exclusion*. Bristol: The Policy Press University Bristol, 1997, 10 - 28.

BURJANEK, A. Xenofobie po česku – jak si stojíme mezi Evropany. In: *Sborník prací FSS Brněnské univerzity*. Sociální studia, 2001, 73 - 89. 6.

BYRNE, D. *Social exclusion*. Philadelphia: Open University Press, 1999, xi, 158 p. ISBN 03-351-9974-7.

CVVM. Vztah Čechů k národnostním skupinám žijícím v ČR – březen 2014. 2014.

Dostupné z: <http://cvvm.soc.cas.cz/vztahy-a-zivotni-postoje/vztah-cechu-k-narodnostnim-skupinam-zijicim-v-cr-brezen-2014>

GABAL, I. a P. VÍŠEK. *Východiska pro formulaci a implementaci politiky začleňování obyvatel vyloučených lokalit do české společnosti a její sociální a ekonomické struktury*. Praha, 2010. Dostupné z:

http://www.gac.cz/userfiles/File/nase_prace_vystupy/GAC_Strategie_soc_vyloucenipdf

GAC. *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: MPSV, 2006a.

GAC. Mapa sociálně vyloučených a sociálním vyloučením ohrožených lokalit. Praha:

Gabal Analysis & Consulting, 2006b. Dostupné z: <http://www.esfcr.cz/mapa/index-2.html>

GAC. Dlouhodobý monitoring situace romských komunit – české lokality. Praha:

Gabal Analysis & Consulting, 2009. Dostupné

z: <http://www.vlada.cz/cz/ppov/zalezitosti-romske-komunity/dokumenty/dlouhodoby-monitoring-situace-romskych-lokalit--ceske-lokality-70628>

- GEREMEK, B. Člověk na okraji ve středověku. In: Jacques Le Goff [et al.]. *Středověký člověk a jeho svět*. Vyd. 1. Praha: Vyšehrad, 1999, 219 - 311. ISBN 9788070212745.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005, 407 s. ISBN 80-736-7040-2.
- HIRT, T. a M. JAKOUBEK. *Souhrnná zpráva o realizaci výzkumného projektu HS 108/03 "Dlouhodobý stacionární terénní výzkum sociálně vyloučených romských komunit"*. Plzeň: Katedra antropologie FHS ZČU, 2005.
- KELLER, Jan. *Tři sociální světy: sociální struktura postindustriální společnosti*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011, 211 s. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-044-5.
- KOŠATKOVÁ, E. *Jak se neztratit II*. 1. vyd. Brno: IQ Roma servis, 2008.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. 1. vyd. Ilustrace Lubomír Zeman. Praha: Libri, 2011, 891 s. ISBN 978-80-7277-410-48.
- LEWIS, O. The Culture of Poverty. *Scientific American*. New York: Scientific American, Inc., 1966, č. 4.
- MARCUSE, P. The enclave, the citadel, and the ghetto. What has changed in the postfordist U.S. city. *Urban Affairs Review*. 1997, roč. 33, č. 2, 228 - 265.
- MAREŠ, Petr. *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006a. ISBN 8087007158.
- MAREŠ, Petr. Sociální exkluze, sociální inkluze a sociální koheze: diskurs a realita. In *Sociální vyloučení a sociální politika*. Brno: Masarykova univerzita a Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2006b. s. 15-24, 10 s. ISBN 80-210-4225-7.
- MAREŠ, P. Sociální exkluze na lokální úrovni I. Prostorové aspekty sociální exkluze. In: *Sociální exkluze na lokální úrovni*, Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2008. s. 9 – 39.
- MAREŠ, Petr. 2002. Marginalizace, sociální vyloučení. In Sirovátka, T. (ed.): *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 9 – 23.
- PRUDKÝ, Libor. *Přináležitost k národu, vztahy k jiným národnostem a k cizincům v České republice*. Vyd. 1. Praha: Kabinet pro výchovu k demokratickému občanství, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, 2004, 34 s. Studijní text pro učitele občanské výchovy, č. 2. ISBN 80-720-4359-5.
- RABUŠIC, L. Koho Češi nechtějí? O symbolické sociální exkluzi v české společnosti. *Sociální studia*. 2000, č. 5, 63 - 81.

- RODGERS, G. What is Special about a Social Exclusion Approach?. In: *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. Geneva: International Labour Organisation – International Institute for Labour Studies, 1995, 265 - 285.
- SEDLÁČKOVÁ, Petra. *Příběhy ze špatné čtvrti, aneb, Jak pracovat s tématem segregace nejen ve školství*. Praha: Člověk v tísni, 2007. ISBN 9788086961453..
- SILVERMAN, David. *Ako robiť kvalitatívny výskum: praktická príručka*. Překlad Martin Štulrajter. Bratislava: Ikar, 2005, 327 s. Pegas (Ikar), zv. 8. ISBN 80-551-0904-4.
- SIROVÁTKA, T. a kol. *Směřování české sociální politiky s důrazem na agendu Lisabonské strategie*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, 2005, 154 s.
- SOCIAL EXCLUSION UNIT. *National Strategy for Neighbourhood Renewal: A Framework for Consultation*. London: Cabinet Office. 2000.
- SOCIOKLUB. „Sociální past II – exekuce“: *Zpráva o situaci v sociálně vyloučených lokalitách města Chomutova s důrazem na exekuční praxi*. Praha: Socioklub, 2009.
- SÝKORA, L. Processes of Socio-Spatial Differentiation in a Post-Communist Prague. *Housing Studies*. 1999, roč. 14, č. 5, s. 677-699.
- SÝKORA, L. Globalizace a její společenské a geografické důsledky. In: JEHLIČKA, Petr. *Stát, prostor, politika: vybrané otázky politické geografie*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 2000. Edice Katedry sociální geografie a regionálního rozvoje. ISBN 8023855662.
- ŠIMÁČEK, M. *Strategie boje proti sociálnímu vyloučení pro období 2011 – 2015*. 2011. Dostupné z: http://www.aspcr.cz/sites/default/files/strategie-2011-2015_2.pdf
- TEMELOVÁ, J. a L. SÝKORA. Segregace: definice, příčiny, důsledky, řešení. In: *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Centrum pro výzkum měst a regionů a Ministerstvo pro místní rozvoj, 2005, 5 - 20.
- VACKOVÁ, B., L. GALČANOVÁ a O. HOFÍREK. „Za čistší město“: Problémové lokality a jejich obyvatelé z pohledu místní politiky a správy. *Sociologický časopis*, 2011, roč. 47, č. 4, 633 - 656.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Scénář rozhovorů (text)

Příloha č. 2: Charakteristika respondentů (tabulka)

Přílohy

Příloha č. 1: Scénář rozhovorů (text)

Informace o rodinném životě respondenta

1. V jaké formě domácnosti Vaše rodina aktuálně žije? Kolik členů a jaké má Vaše domácnost?
2. Kolik máte dětí?
3. Kolik let Vám je let?

Systém sociální pomoci

1. Čerpáte v současné době nějakou formu sociálních dávek? Pokud ano, můžete prosím říci jaký (příp. jaké), na jaký účel (příp. účely) byl příspěvek (příp. příspěvky) použit/y?
2. Jak byste zhodnotil/a celkovou finanční situaci své rodiny? Máte pocit, že pobírané příspěvky jsou dostatečné pro uhrazení všech nutných věcí?
3. Využíváte nebo jste v minulosti využíval/a nějakou formu sociálních služeb? Pokud ano, kterou (příp. které)?
4. Odkud jste se dozvěděl/a o službách a možnosti čerpání sociálních dávek?
5. Jak byste zhodnotil/a dostupnost k těmto informacím?
6. Jak by se měl systém poskytování informací změnit, aby byl Váš přístup k nim umožněn a ulehčen?
7. Existují nějaké oblasti Vašeho života, ve kterých byste uvítal/a pomoc, které se Vám dosud nedostává? Pokud ano, v jaké? (Pozn. Na respondentovy podněty reagovat ve smyslu předchozího dotazování.)

Potřeby sociálně vyloučených v oblasti bydlení, zaměstnání, vzdělání, rodiny a financí

1. Jaká je situace sociálně vyloučené rodiny v oblasti bydlení?
2. Kde vidí největší problém při získávání bydlení?
3. Co považuje sociálně vyloučená domácnost za standardní bydlení?
4. Jaký je přístup dětí k vzdělání? Jsou nějaké výhrady?
5. Jaká je zkušenost se získáním práce? Kde vidí hlavní problémy při jejím získání?
6. Jaká je podpora státu pro rodiny s dětmi?
7. Byli někdy zadlužení? Jak situaci řešili?

Romové:

1. Jsou Romové spokojeni s průběhem kontaktu se zdejšími úřednicemi?
2. Vnímají Romové rozdíl v přístupu úřednic k romským a neromským klientům?
3. Mají Romové lepší zkušenosti v kontaktu se staršími nebo mladšími úřednicemi?
4. Domnívají se Romové, že jim úřednice nesdělují všechny informace, které by měli znát?
5. Považují Romové existenci romského poradce za užitečnou?

Základní okruh otázek polo-strukturovaných rozhovorů s experty:

1. Jsou podle vás ve městě nějaké vyloučené lokality? Kde jsou? Jak vznikly?
2. Jak byste popsala sociálně vyloučenou lokalitu a sociálně vyloučeného člověka?
3. Jaké byly v posledních letech trendy v migraci obyvatel?
4. Je ve městě patrná prostorová sociální diferenciace (jsou prostorové rozdíly v socioekonomické struktuře obyvatelstva)?

5. Jaká je vaše zkušenost s komunikací se sociálně vyloučenými, popřípadě se sociálně slabými lidmi? Jsou vidět rozdíly v etnicitě?
6. Jaký si myslíte, že mají klienti postoj k sociálním pracovníkům?
7. Kde vidíte největší problémy sociálně vyloučených a jaké si myslíte, že je jejich řešení?
8. Považují úřednice práci s romskými klienty za náročnější než s neromskými klienty?
9. Zdají se romští klienti úřednicím konfliktnější než neromští klienti?
10. Může mít osobní zkušenost vliv na přístup úřednice k romským klientům?
11. Zjišťují úřednice další potřeby klientů, nebo vyřizují pouze ty, se kterými se na ně obrátili?

Příloha č. 2: Charakteristika respondentů (tabulka)

Obyvatelé sociálně vyloučených lokalit

Pohlaví	Věk	Počet dětí	Rodinný stav	Pracovní aktivita	Lokalita	Poznámky
Žena	53	2	Vdaná	nezaměstnaná	romská lokalita "Osada"	
Žena	42	2	Rozvedená	nezaměstnaná	romská lokalita "Osada"	matka samoživitelka
Žena	29	3	Vdaná	nezaměstnaná	romská lokalita "Osada"	
Muž	53	2	Rozvedený	nezaměstnaný	ubytovna L.	10 let v uranových dolech
Muž	45	2	Rozvedený	zaměstnaný v rámci sociálního programu	ubytovna L.	17 let strávil ve vězení

„Úředníci“

Pohlaví	Věk	Zaměstnání	Poznámky
Muž	28	pracovník neziskové organizace	v obci pouze jeden rok
Muž	43	bývalý vedoucí odboru sociálních věcí	dlouholetá praxe
Žena	36	vedoucí odboru sociálních věcí	krátce po nástupu do funkce
Žena	40	sociální pracovnice v azylovém domě	dlouholetá praxe
Žena	31	pracovnice neziskové organizace	v obci pouze jeden rok